

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ЗА ПІДСУМКАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

«ПОТРЕБИ І НАСЛІДКИ У РОМСЬКИХ ГРОМАДАХ ВІД ПОШИРЕННЯ
КОРОНАВІРУСНОЇ ХВОРОБИ В УКРАЇНІ»

Виконавець: дослідницька компанія Vox Populi Agency

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Замовник: Міжнародний Фонд «Відродження»

Київ 2020

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЯ ОПИТУВАННЯ	3
РОЗДІЛ I. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ОПИТАНИХ РЕСПОНДЕНТІВ.....	5
РОЗДІЛ II. КАРАНТИН І ЖИТТЯ РОМСЬКОЇ ГРОМАДИ В ЙОГО УМОВАХ	13
2.1 Знання про карантин та дотримання заходів профілактики у родині	13
2.2 Життя ромської громади під час карантину.....	20
2.3 Доступ до адміністративних послуг	21
2.4 Доступ до товарів першої необхідності.....	23
2.5 Зміни у рівні безпеки і толерантному ставленні.....	27
2.6 Навчання в умовах карантину	30
РОЗДІЛ III. ЕКОНОМІКА РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ	32
3.1 Зайнятість.....	32
3.2 Доходи домогосподарств	36
3.3 Перспективи в разі пролонгації карантину	39
РОЗДІЛ IV. ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМИ РОМСЬКИХ ГРОМАД З БОКУ ЕКСПЕРТІВ.....	41

МЕТОДОЛОГІЯ ОПИТУВАННЯ

З 15 квітня по 1 травня дослідницька агенція Vox Populi Agency провела комплексне соціологічне дослідження потреб і наслідків у ромських громадах від поширення коронавірусної хвороби в Україні.

Дослідницький проект був покликаний детально і всебічно вивчити поточну ситуацію у ромських громадах, а також оцінити вплив пандемії та пов'язаних з нею карантинних заходів на соціально-економічний стан і дотримання прав ромського населення.

Задля досягнення дослідницької мети і отримання коректних даних було застосовано кількісні і якісні методи досліджень. Кількісний етап проекту полягав у опитуванні 800 представників домогосподарств з ромських громад. Опитувальник включав інформацію про демографію респондентів, склад родин, соціально-економічне становище, питання щодо джерел доходів, працевлаштування, доступу до освіти і суб'єктивної оцінки рівня безпеки ромського населення в період карантинних обмежень.

Якісний етап дослідження передбачав опитування 8-ми експертів, які представляють неурядові організації, що працюють з ромським населенням. Цей компонент був покликаний дослідити:

- Думки експертів щодо ролі і місця їхніх організацій в умовах подолання наслідків поширення коронавірусної хвороби в Україні для ромських громад, яким чином їм довелося переформатувати роботу своїх організацій, щоб зберегти або посилити ефективність;
- Рівень обізнаності експертів про ситуацію в ромських громадах, їхні методи збору інформації про потреби людей і наскільки бачення експертів співпадає чи відрізняється від думок і поглядів самого ромського населення (співмірність з даними кількісного компоненту);
- Наслідки, які прогнозують експерти для ромських громад;
- Експертну оцінку можливості свого впливу на подолання наслідків і достатності ресурсів своїх організацій для відповіді на поставлені виклики.

Інтерв'ю з експертами тривали від 42 хвилин до 1 години 13 хвилин.

В цілому, респонденти були відкритими до опитування, готові до співпраці і бажали допомогти дослідникам.

Географія і генеральна сукупність кількісного дослідження:

Основну генеральну сукупність складають роми, що проживають у 11-ти областях України: Закарпатській, Львівській, Черкаській, Чернігівській, Сумській, Донецькій, Луганській, Харківській, Запорізькій, Херсонській і Одеській.

Метод проведення:

Телефонні інтерв'ю за стандартизованою анкетною методом CATI (computer-assisted-telephone-interview).

Вибірка:

Для реалізації дослідження ми застосували підхід, похідний від response-driven-sample. Ми звернулися до ключових контактних респондентів з числа експертів, які представляють ромські неурядові організації і мають, за нашим припущенням, широке коло контактів. Кожен ключовий респондент, залучивши ресурси своїх колег, надав нам задану кількість контактів ромів у кожній області. На основі наявної бази даних контактів ми здійснили наскрізне опитування ромського населення у Закарпатській (149 респондентів), Львівській (50 респондентів), Черкаській (101 респондент), Чернігівській, Сумській (по 50 респондентів відповідно), Донецькій, Луганській (по 50 респондентів відповідно), Харківській (101 респондент), Запорізькій, Херсонській (по 50 респондентів відповідно) і Одеській (101 респондент).

Загальна кількість опитаних респондентів склала 802 респонденти.

Обмеженням нашого дослідження може слугувати недосяжність ромського населення, які не є клієнтами громадських організацій. Це впливає на можливість опитати певну, за нашими оцінками, найбільш вразливу групу ромського населення, яке живе віддалено, не підтримує постійні контакти з громадськими організаціями, має обмежений доступ до мобільного зв'язку та/або не володіє українською чи російською мовами в обсязі, необхідному для надання відповідей на запитання анкети.

Вибірка якісного компоненту склала 8 респондентів.

Р1. м. Київ;

- P2. Черкаська область;
- P3. Харківська область;
- P4. Херсонська область;
- P5. Донецька область;
- P6. Закарпатська область;
- P7. Львівська область;
- P8. Одеська область

Дати польового етапу:
18 квітня – 1 травня 2020 року.

РОЗДІЛ І. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ОПИТАНИХ РЕСПОНДЕНТІВ

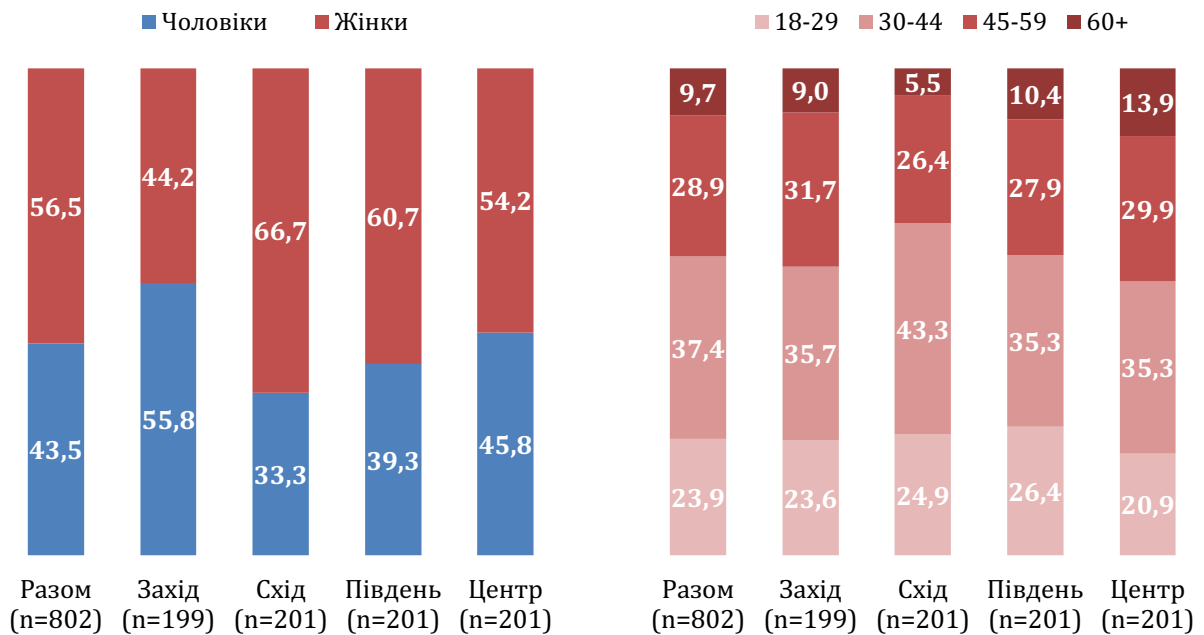

Серед опитаних респондентів 56% складають жінки і 44% – чоловіки (Діаграма 1.1.1а). За віком серед респондентів, що взяли участь в опитуванні, 24% складають особи від 18 до 29 років, 37% – у віці 30-44 років, 29% – у віці 45-59 років, 10% – у віці 60 років і старше (Діаграма 1.1.1б). Середній вік респондентів – 41 рік.

Діаграма 1.1.1а-б

а. Стать респондентів	б. Вік респондентів
------------------------------	----------------------------

(% серед усіх респондентів)

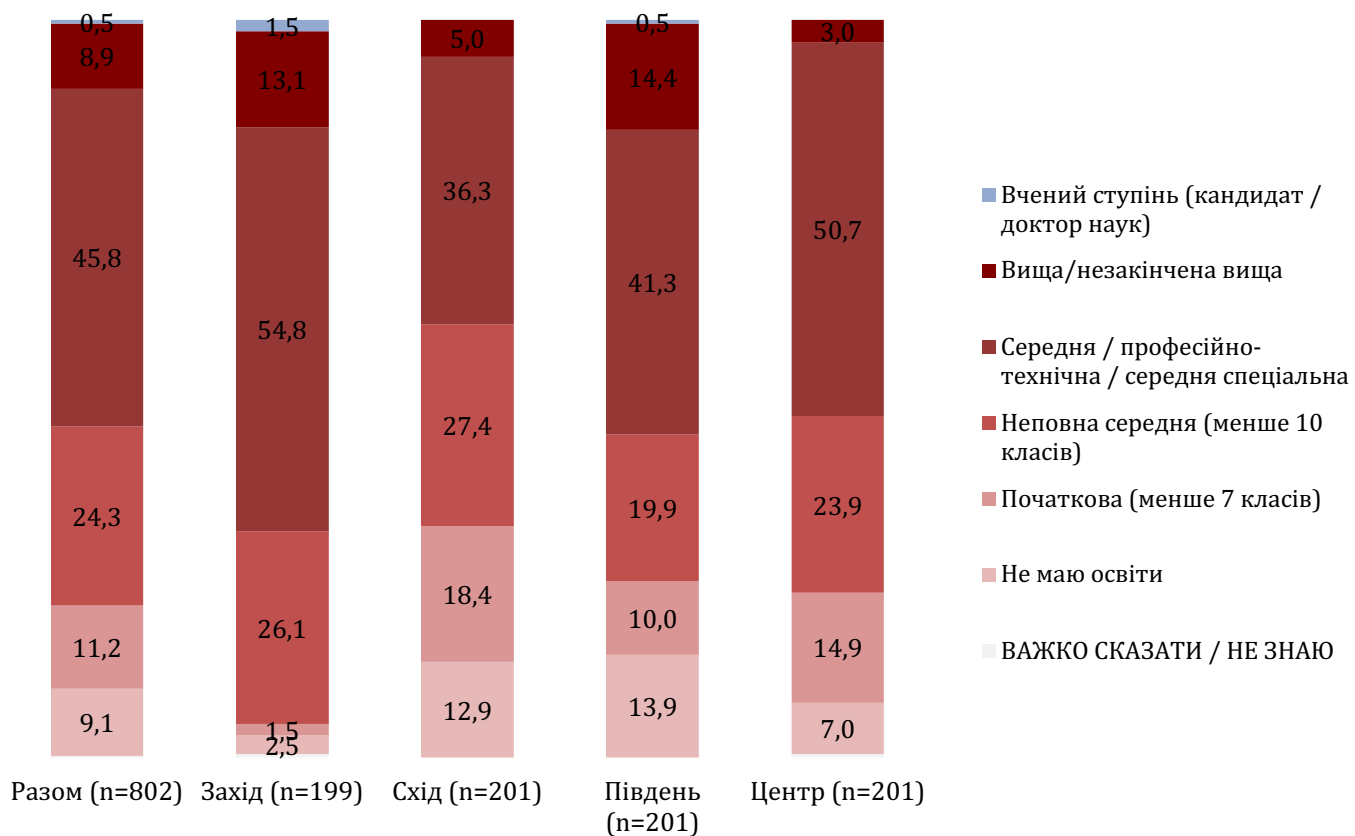

46% респондентів мають середню/професійно-технічну/середню спеціальну освіту (Діаграма 1.1.2), 45% – неповну середню та нижче . Вищу освіту мають тільки 9% респондентів.

Діаграма 1.1.2

Освіта респондентів

(% серед усіх респондентів)

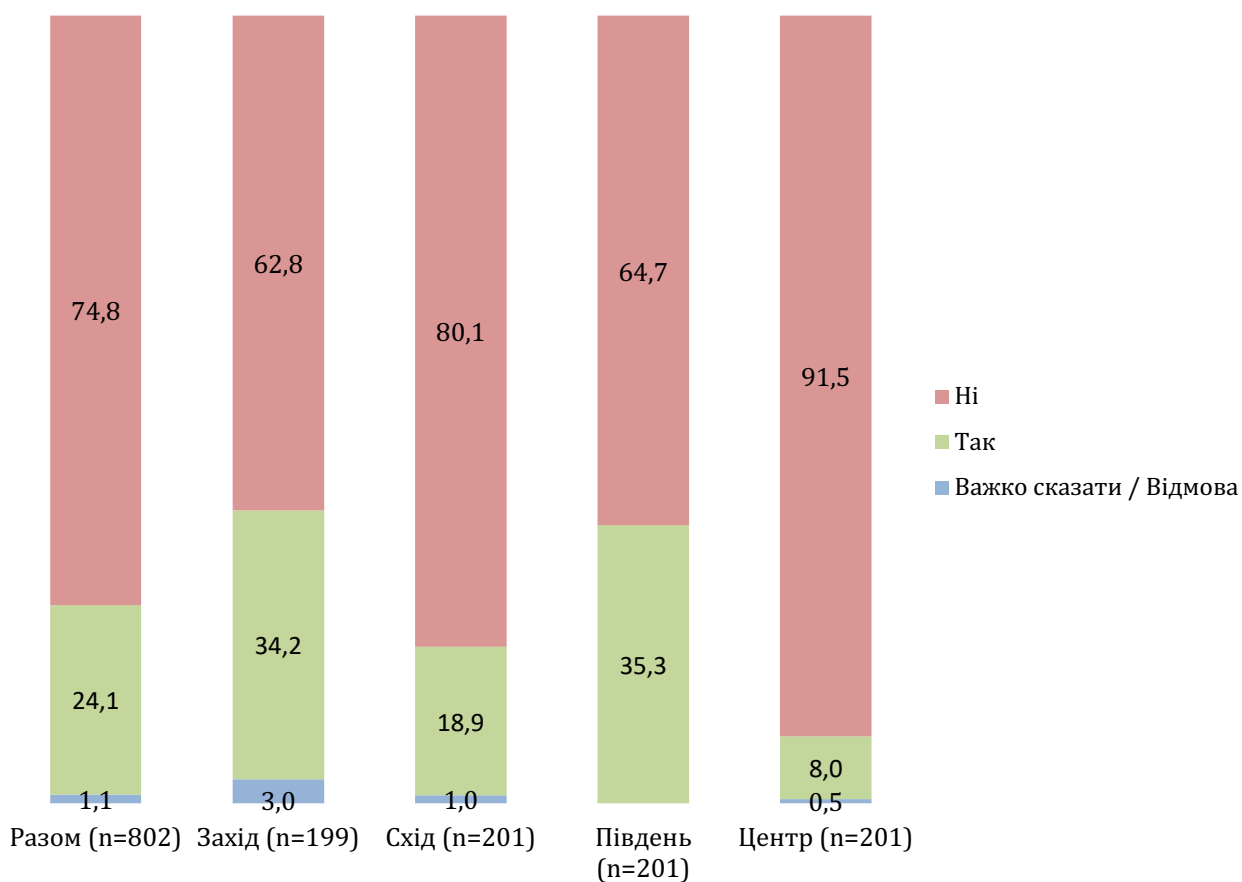
Переважає більшість респондентів (75%) повідомили, що вони або хтось із їх родини не мають оплачувану роботу на даний момент, мають роботу – 24% (Діаграма 1.1.3).

Водночас, якщо на Заході та Півдні 34% та 35% респондентів або хтось із їх родини, відповідно, мають роботу, то на Сході та у Центрі – 19% та 8% відповідно. Значущих різниць в залежності від типу населеного пункту в аналізі матеріального становища респондентів не спостерігається

Діаграма 1.1.3

Зайнятість респондентів

(% серед усіх респондентів)

Більшість респондентів (61%) вказали, що їм не вистачає грошей навіть на основні потреби, найгірше своє матеріальне становище оцінюють респонденти у центральному регіоні (80%) та на сході (69%).

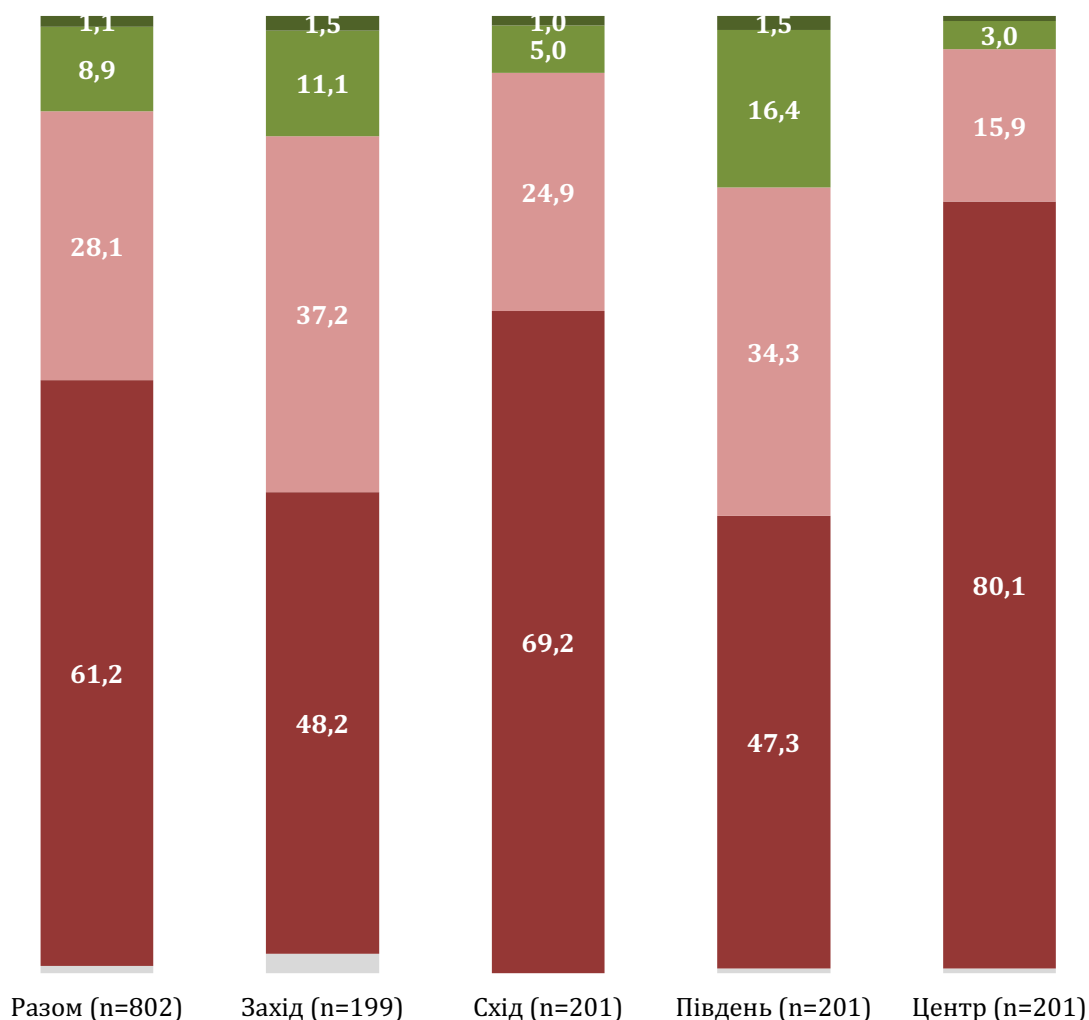
Заощадження мають тільки 10% респондентів. Найменше заощаджень у респондентів центрального регіону – 4%, а найбільше на півдні – 18%.

Діаграма 1.1.4

Матеріальне становище д/г

(% серед усіх респондентів)

- У нас є заощадження, ми багато чого можемо собі придбати
- У нас є певні заощадження
- На їжу вистачає, але не для заощаджень
- Не вистачає грошей навіть на основні потреби
- Важко сказати / Відмова

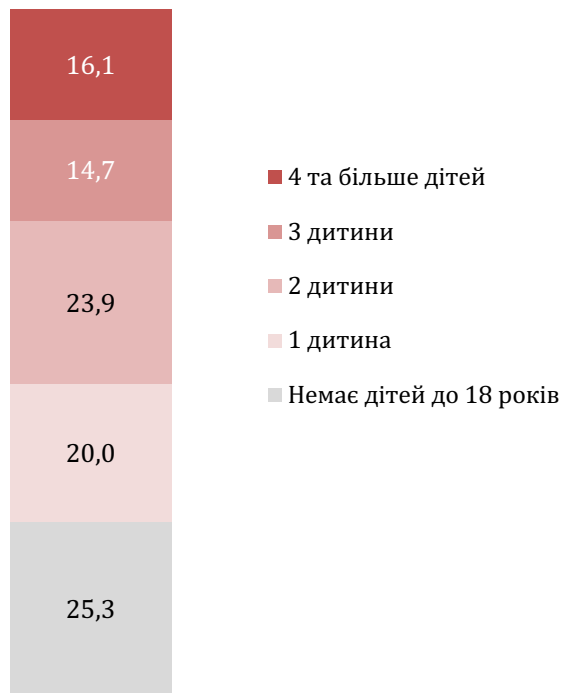
Найбільше респондентів (65%) проживають в домогосподарствах, що складаються з 3-6 дорослих і дітей (Діаграма 1.1.5а). Загалом, середній розмір домогосподарства респондентів становить 5 дорослих і дітей.

25% респондентів відповіли, що з ними у домогосподарстві не проживають діти до 18 років (Діаграма 1.1.5б). 59% респондентів вказали, що з ними проживає від 1 до 3 дітей у домогосподарстві, а 16% – 4 та більше дітей. В середньому кількість дітей у домогосподарстві становить 2 дитини.

Діаграма 1.1.5

а. Розмір домогосподарства (кількість членів, включаючи дітей)	б. Кількість дітей віком до 18 років у домогосподарстві
--	---

(% серед усіх респондентів)

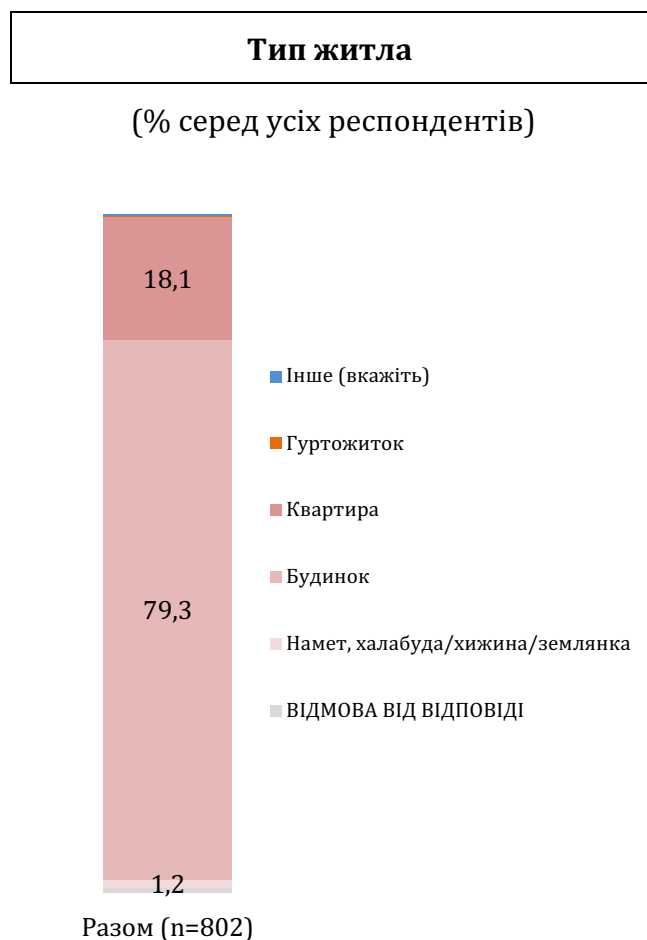

Разом (n=802)

Переважає більшість родин (79%) проживає у будинках (Діаграма 1.1.6), 18% проживають у квартирах та менше 2% у інших типах житла (намет/хижина/землянка, гуртожиток тощо). Варто зауважити, що під час опитування ми не зачитували альтернативи респондентам – тип помешкання кодувався зі слів респондента. Відповідно, якщо респондент називав помешкання «будинок», інтерв'юер уточнював лише чи капітальне це спорудження (має фундамент, стіни тощо). Таким чином, до частки відповідей «будинок» могли потрапити і ті помешкання, які можна вважати і тимчасовими помешканнями, але такими, в яких родини проживають вже багато років.

68% житла знаходиться у власності домогосподарств респондентів, 17% орендують житло та 6% живуть у родичів або у безкоштовному житлі. В залежності від типу житла відрізняється співвідношення між власним та орендованим житлом. Для будинків 74% це власне житло та 11% - орендоване. Для квартир це співвідношення майже не відрізняється: 46% - власне житло та 42% - орендоване житло.

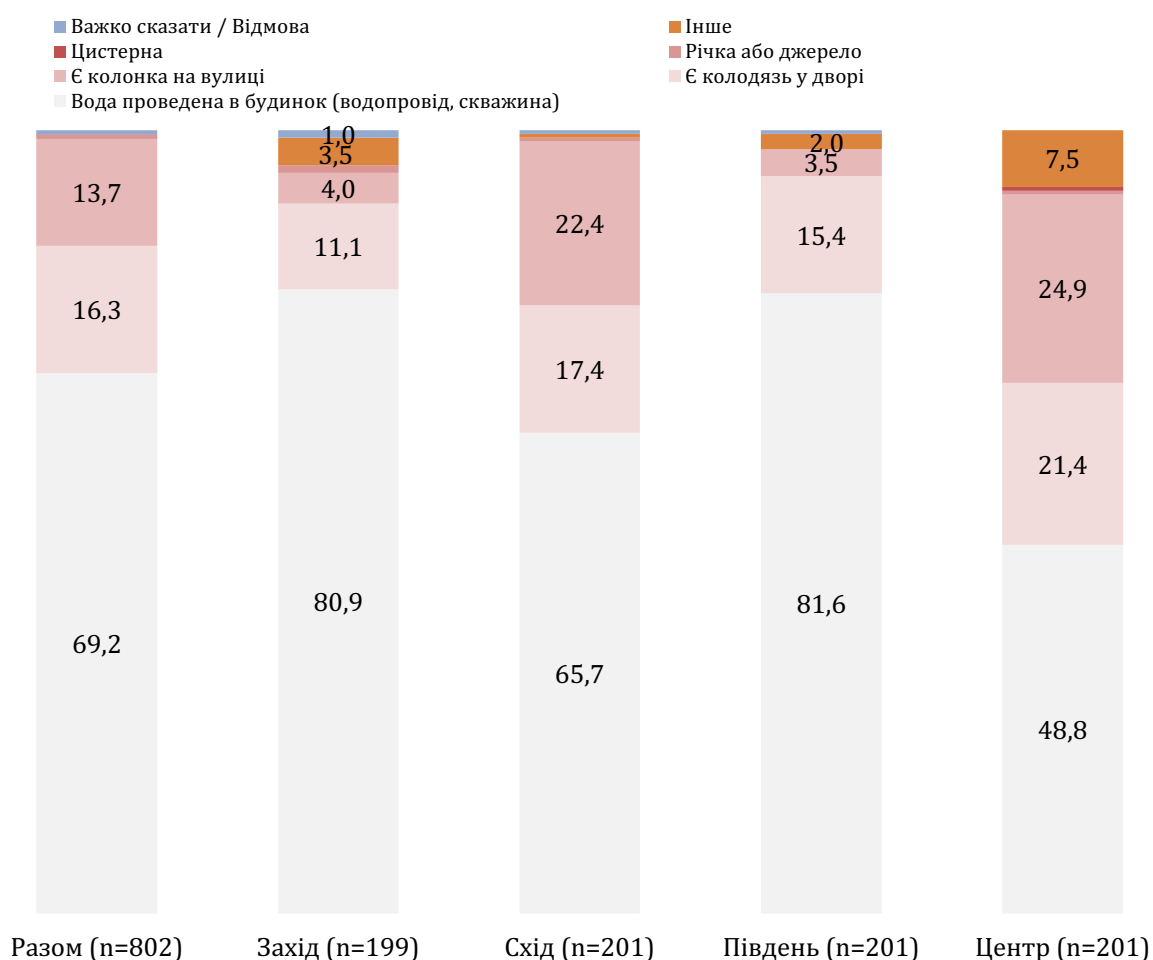
Діаграма 1.1.6

Воду для щоденних потреб (Діаграма 1.1.7) більшість (69%) респондентів отримують через підведений до будинку водопровід або скважину, 30% мають колонку на вулиці або колодязь у дворі. Найгірші умови водопостачання мають домогосподарства в Центрі (49% мають водопровід у будинку) та на Сході країни (66%). Відповідно, у цих регіонах найбільше домогосподарств, що користуються колодязями та колонками.

Діаграма 1.1.7

Вода для щоденних потреб (% серед усіх респондентів)

2.1 Знання про карантин та дотримання заходів профілактики у родині

Майже всі респонденти (99.8%) чули про запроваджений карантин (Діаграма 2.1.1а). Водночас, основними джерелами інформації про проблему є новини або реклама (83% тих, хто знають про карантин, отримали інформацію з телебачення, радіо або з газет); родичі, сусіди, знайомі (27%); Інтернет, соціальні мережі, месенджери (21%) (Діаграма 2.1.1б).

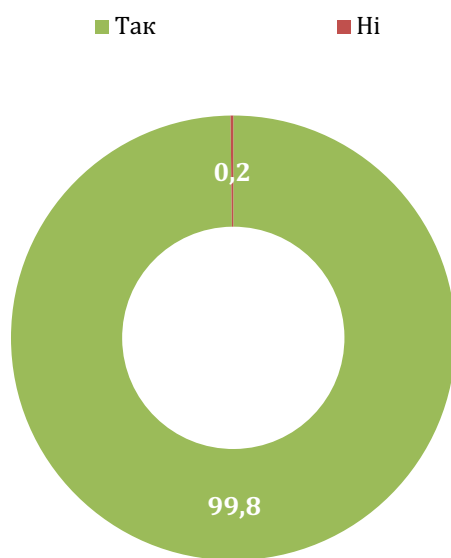
Діаграма 2.1.1а-б

а. Чи знаєте Ви про те, що в Україні запроваджено карантин для запобігання зараженню коронавірусом?

(% серед усіх респондентів, n=802)

б. А звідки ви дізналися про карантин?

(% серед тих, хто знає про карантин, n=800)

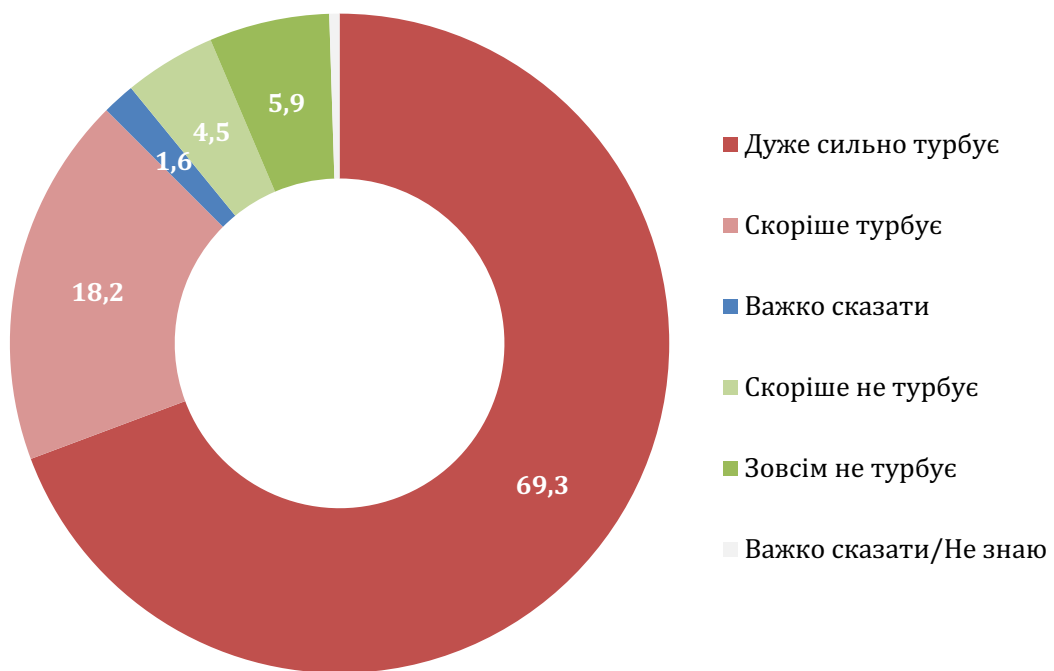

У той же час поширення коронавірусу турбує 88% респондентів, зокрема ця проблема дуже сильно турбує 69% респондентів (Діаграма 2.1.2). Лише десяту частину не турбує поширення цього захворювання.

Діаграма 2.1.2

Наскільки Вас турбує поширення коронавірусу в Україні?

(% серед усіх респондентів, n=802)

Майже всі респонденти (99.5%) дотримуються заходів профілактики коронавірусу, а з них більше трьох четвертих (76%) практикують від двох до чотирьох заходів. Найпоширенішими профілактичними заходами є носіння маски в громадських місцях (91%) та миття рук (80%) (Діаграма 2.1.3а).

Також у 76% родин їхні представники виходять з дому лише в разі крайньої необхідності (в 42% родин виходять різні члени родини, а у 34% тільки один (Діаграма 2.1.3а)). Лише 4% відсотки родин, що вдаються зазначеного профілактичного заходу вказали, що членами родин, які виходять з дому є діти (Діаграма 2.1.3б).

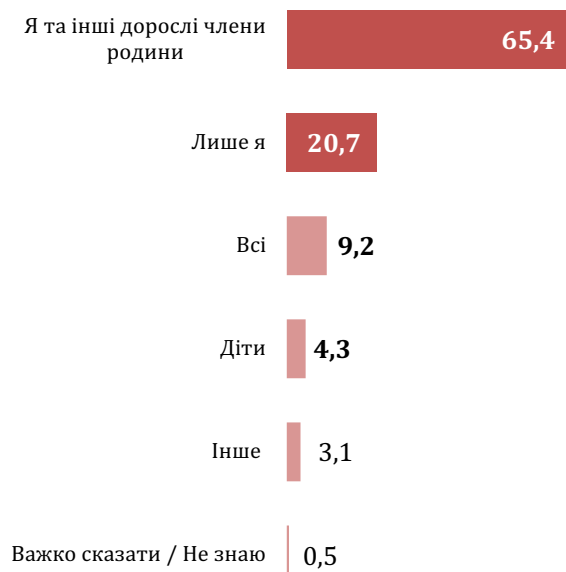
Діаграма 2.1.3а-б

а. Яких із заходів профілактики коронавірусу Ви дотримуєтесь?
(% серед усіх респондентів, n=802)

б. А хто з вашої родини виходить з дому протягом останнього місяця?

(% серед родин, які обмежили відвідування громадських місць, n=610)

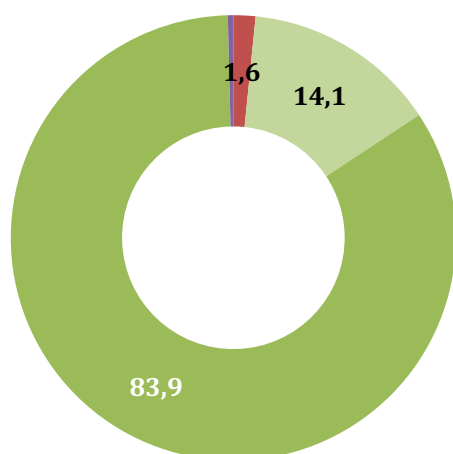
Майже всі домогосподарства (98%), представники яких брали участь у дослідженні, забезпечені масками у тій чи іншій мірі, і тільки 2% відсотки не забезпечені (Діаграма 2.1.4а). Основними причинами відсутності масок в ромських родин є нестача грошей для придбання їх (58%), відсутність масок у продажі (25%), відсутність потреби у засобі захисту, оскільки представники родини не бувають у громадських місцях (18%) (Діаграма 2.1.4б).

Діаграма 2.1.4а-б

а. Чи забезпечені Ви і Ваша родина масками?

(% серед усіх респондентів, n=802)

- Ніхто не має масок
- Має частина людей в родині
- Всі мають маски
- Важко сказати / Не знаю

б. З яких причин Ви або інші члени вашої родини не мають масок?

(% серед тих, хто частково забезпечений або незабезпечений масками, n=126)

Переважає більшість респондентів (86%) стверджують, що знають куди можна звернутися по консультацію при підозрі в себе коронавірусу (Діаграма 2.1.5а). Трохи меншою (81%) є частка респондентів, які зазначили, що не уклали декларації з сімейним лікарем (Діаграма 2.1.5б).

Діаграма 2.1.5а-б

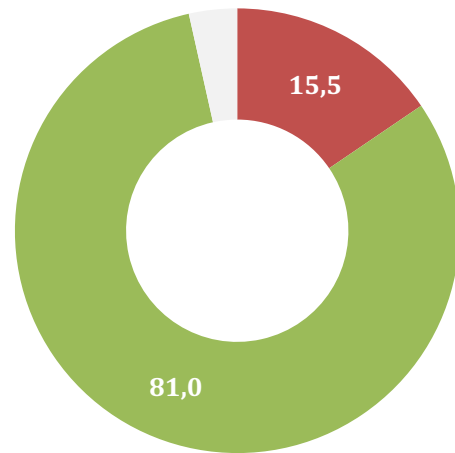
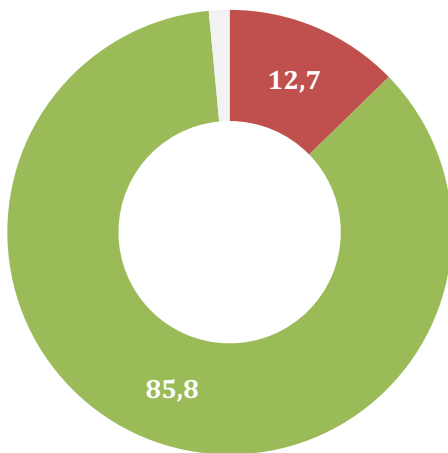
а. Чи знаєте ви куди можна звернутися по консультацію у разі, якщо ви підозрюєте у себе коронавірус?

б. Чи маєте Ви контракт (декларацію) із сімейним лікарем?

(% серед усіх респондентів, n=802)

■ Ні ■ Так ■ Важко сказати /Відмова

■ Ні ■ Так ■ Важко сказати /Відмова

В Таблиці 2.1.1а-б дані наведені з дезагрегацією за регіонами, типом населеного пункту та статевовіковими групами. Серед респондентів всіх наведених груп показники знання про потенційне місце консультування на коронавірус є досить близькими, окрім Західного регіону, який відрізняється найбільшою часткою респондентів, які знають куди звернутися по консультацію.

Ситуація з наявністю декларацій з сімейними лікарями є досить різномірною в залежності від регіону – найменшу кількість декларацій мають респонденти з Південного та Центрального регіонів. Окрім того можна побачити, що чоловіки підписали меншу кількість декларацій у порівнянні з жінками.

Таблиця 2.1.1а-б

**а. Чи знаєте ви куди можна
звернутися по консультацію у разі,
якщо ви підозрюєте у себе
коронавірус?**

**б. Чи маєте Ви контракт
(декларацію) із сімейним лікарем?**

(% серед усіх респондентів відповідної групи)

100% у рядку	а. Знання куди звернутися			б. Декларація з лікарем		
	Так	Ні	Важко сказати / Відмова	Так	Ні	Важко сказати / Відмова
Регіон						
Захід (n=199)	93.0	7.0	0.0	93.5	6.0	0.5
Схід (n=201)	84.6	12.9	2.5	84.6	6.0	9.5
Південь (n=201)	81.6	15.9	2.5	67.7	28.9	3.5
Центр (n=201)	84.1	14.9	1.0	78.6	20.9	0.5
Тип поселення						
Місто (n=612)	86.8	12.1	1.1	81.2	15.2	3.6
Село (n=88)	81.8	15.9	2.3	75.0	23.9	1.1
СМТ (n=102)	83.3	13.7	2.9	85.3	9.8	4.9
Стать						
Чоловіки (n=349)	85.7	13.5	0.9	77.1	16.9	6.0
Жінки (n=453)	85.9	12.1	2.0	84.1	14.3	1.5
Вік						
18-29 років (n=192)	85.9	13.0	1.0	77.6	17.7	4.7
30-44 років (n=300)	85.0	14.0	1.0	83.0	14.3	2.7
45-59 років (n=232)	88.4	9.1	2.6	82.3	14.2	3.4
60+ років (n=78)	80.8	17.9	1.3	78.2	17.9	3.8

2.2 Життя ромської громади під час карантину

У відповідності до оцінок респондентів, можна зробити висновок, що ромські громади дотримуються вимог карантину та заходів профілактики зараження коронавірусом: 87% опитаних вважають, що майже всі люди у громаді не відвідують заходів з великою кількістю людей, 79% вважають, що інші одягають маски у громадських місцях, 76% мають думку, не дозволяють своїм дітям гратися та зустрічатися з іншими дітьми (Діаграма 2.2.1). Найменша частка респондентів (52%) вважає, що члени громади використовують антисептики.

В регіональному розрізі немає значущих відмінностей для категорії респондентів, які відповіли «майже ніхто не дотримується». Натомість серед тих, хто говорить про те, що в громаді «майже всі дотримується» тих чи інших карантинних обмежень переважає західний макрорегіон.

Діаграма 2.2.1

Нас цікавлять Ваші спостереження за життям громади. Скажіть, будь ласка, чи дотримуються люди зараз у Вашій громаді наступного ...?

(% серед усіх респондентів, n=802)

2.3 Доступ до адміністративних послуг

Абсолютна більшість респондентів(81%) не зверталась протягом останніх 30 днів по будь-які адміністративні послуги (Діаграма 2.3.1). Ще 10% респондентів зазначили, що у них не виникало труднощів з доступом до послуг. Найбільш затребуваною послугою з якою виникали складнощі у респондентів виявилось оформлення соціальних виплат – 5% опитаних повідомили про ускладнений доступ до неї.

Слід зазначити, що **серед тих хто звертався по послуги**, частка тих, хто мав труднощі є суттєвою і сягає 40%.

Діаграма 2.3.1

За останні 30 днів, чи виникали у кого-небудь з Вашої родини труднощі з доступом до таких адміністративних послуг?

(% серед усіх респондентів, n=802)

2.4 Доступ до товарів першої необхідності

В рамках опитування вивчалися зміни в доступності низки товарів першої необхідності. Відчутна частка респондентів вважає, що погіршилась доступність майже всіх досліджуваних товарів, окрім питної води (Таблиця 2.4.1). Найсуттєвіші негативні зміни відбулися в доступності базових продуктів харчування (53% респондентів вважають, що їхня доступність значно або трохи погіршилась), гігієнічних засобів (39%), ліків (34%).

Таблиця 2.4.1

Як змінилася протягом останніх 30 днів доступність таких речей у місцевості де ви проживаєте? (% серед усіх респондентів)

100% у рядку	Немає взагалі	Значно погіршилась	Трохи погіршилась	Не змінилась	Трохи покращилась	Значно покращилась	Важко сказати / Відмова
Базові продукти харчування	1.0	31.8	21.6	44.6	0.0	0.2	0.7
Ліки	1.7	21.6	12.3	60.7	0.0	0.0	3.6
Гігієнічні засоби (мило, шампунь, туалетний папір, тощо)	1.2	20.3	18.7	58.2	0.0	0.0	1.5
Одяг	40.8	18.3	5.1	19.2	0.0	0.1	16.5
Паливо (для готування їжі, опалення)	1.4	15.1	7.5	71.1	0.0	0.1	4.9
Питна вода	0.9	1.7	2.0	94.6	0.1	0.0	0.6

В Таблиці 2.4.2 дані для трьох вищезгаданих товарів наведені з дезагрегацією за регіоном, типом населеного пункту, статевіковими групами та матеріальним становищем домогосподарства. Очікувано, що погіршення доступу до цих товарів найбільш виражене в залежності від матеріального становища респондентів – чим бідніше домогосподарство, тим частіше в нього спостерігається погіршення доступу до товарів. Також погіршення доступу до товарів спостерігається зі збільшенням віку респондентів. В регіональному розрізі найбільш ураженими виявилися представники Центру та Сходу.

Можна припустити, що це пов'язано також з фінансовим становищем домогосподарств, оскільки частка незаможних домогосподарств (яким не вистачає грошей навіть на основні потреби) є значно вищою у цих регіонах – 80% та 69% відповідно. Серед респондентів, що мешкають в різних типах населених пунктів та серед чоловіків / жінок результати досить близькі.

Таблиця 2.4.2

Як змінилася протягом останніх 30 днів доступність таких речей у місцевості де ви проживаєте? (% серед усіх респондентів)

100% у рядку	Продукти харчування					Гігієнічні засоби					Ліки				
	Немає взагалі	Погіршилась доступність	Не змінилась	Покращилась доступність	Важко сказати / Відмова	Немає взагалі	Погіршилась доступність	Не змінилась	Покращилась доступність	Важко сказати / Відмова	Немає взагалі	Погіршилась доступність	Не змінилась	Покращилась доступність	Важко сказати / Відмова
Вік															
18-29 (n=192)	1.0	44.3	54.2	0.0	0.5	1.0	31.8	66.1	0.0	1.0	1.6	22.9	71.4	0.0	4.2
30-44 (n=300)	1.3	52.0	46.0	0.3	0.3	1.7	35.0	61.7	0.0	1.7	1.3	30.0	65.7	0.0	3.0
45-59 (n=232)	0.0	61.6	37.1	0.4	0.9	0.4	45.3	53.0	0.0	1.3	1.7	41.4	52.2	0.0	4.7
60+ років (n=78)	2.6	56.4	38.5	0.0	2.6	2.6	53.8	41.0	0.0	2.6	3.8	53.8	41.0	0.0	1.3
Стать															
Чоловіки (n=349)	0.6	52.1	46.4	0.0	0.9	0.6	38.7	59.6	0.0	1.1	1.1	33.2	61.3	0.0	4.3
Жінки (n=453)	1.3	54.3	43.3	0.4	0.7	1.8	39.3	57.2	0.0	1.8	2.2	34.4	60.3	0.0	3.1
Регіон															
Захід (n=199)	1.5	44.7	52.8	0.0	1.0	2.0	28.1	66.8	0.0	3.0	2.5	29.1	64.3	0.0	4.0
Схід (n=201)	0.5	68.7	28.9	1.0	1.0	0.5	48.3	50.2	0.0	1.0	0.5	18.4	79.1	0.0	2.0
Південь (n=201)	0.0	26.4	72.6	0.0	1.0	0.5	10.4	87.6	0.0	1.5	0.5	18.9	74.1	0.0	6.5
Центр (n=201)	2.0	73.6	24.4	0.0	0.0	2.0	69.2	28.4	0.0	0.5	3.5	69.2	25.4	0.0	2.0
Тип поселення															
Місто (n=612)	1.0	55.4	42.8	0.3	0.5	1.1	40.0	57.4	0.0	1.5	1.5	34.3	60.6	0.0	3.6
Село (n=88)	2.3	53.4	43.2	0.0	1.1	3.4	36.4	59.1	0.0	1.1	4.5	37.5	52.3	0.0	5.7
СМТ (n=102)	0.0	41.2	56.9	0.0	2.0	0.0	35.3	62.7	0.0	2.0	1.0	28.4	68.6	0.0	2.0
Мат. становище						0.0	0.0	0.0	0.0	0.0					
Не вистачає грошей навіть на основні потреби (n=491)	1.0	64.8	32.8	0.4	1.0	1.6	49.1	47.3	0.0	2.0	2.2	42.4	51.7	0.0	3.7
На їжу вистачає, але не для заощаджень (n=225)	0.9	40.0	58.7	0.0	0.4	0.4	28.0	70.7	0.0	0.9	0.9	24.0	71.1	0.0	4.0
У нас є певні заощадження (n=71)	0.0	25.4	74.6	0.0	0.0	0.0	9.9	90.1	0.0	0.0	0.0	11.3	85.9	0.0	2.8

Ми багато чого можемо собі придбати (n=9)	11.1	11.1	77.8	0.0	0.0	11.1	0.0	88.9	0.0	0.0	11.1	11.1	77.8	0.0	0.0
Важко сказати / Відмова (n=6)	0.0	16.7	83.3	0.0	0.0	0.0	33.3	66.7	0.0	0.0	0.0	16.7	83.3	0.0	0.0

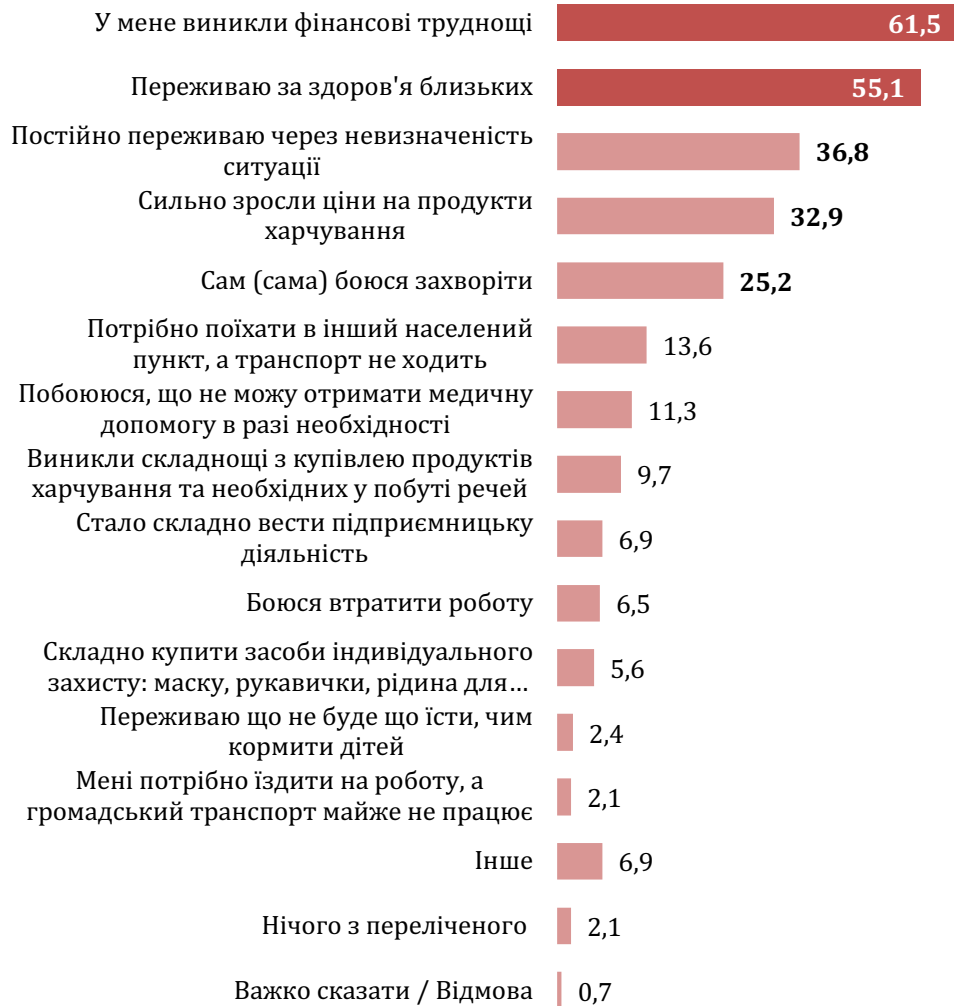
Можна припустити, що відповіді більшості респондентів, які вказували на погіршення доступу до трьох вищезгаданих товарів, говорять перш за все про фінансову неспроможність їхнього придбання, а не про їхню фізичну недоступність. На користь цієї гіпотези свідчать проблеми, які турбують респондентів (Діаграма 2.4.1).

Так, найактуальнішою проблемою для респондентів є фінансові труднощі, які в них виникли (62%). На додачу до цього ще третину респондентів турбує зростання цін на продукти харчування (33%).

У той самий час про складнощі з купівлею продуктів харчування та необхідних у побуті речей повідомили тільки 10% опитаних.

Які проблеми і складнощі вас зараз турбують найбільше?

(% серед усіх респондентів, n=802)

2.5 Зміни у рівні безпеки і толерантному ставленні

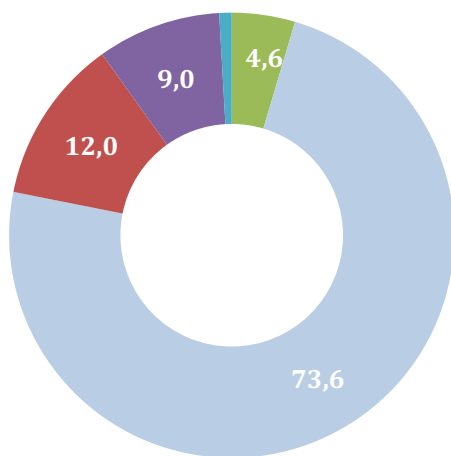
Переважає більшість респондентів (74%) зазначила, що не відчула змін у ставленні до ромів (Діаграма 2.5.1а). У той же час 12% зазнали погіршень. У 59% випадків ситуація, що свідчила про негативне ставлення відбулася на вулиці, в 48% під час відвідування магазинів (Діаграма 2.5.1б).

Діаграма 2.5.1а-б

а. Чи змінилося і як саме ставлення і відношення до ромів з боку жителів вашого міста/села з часу введення карантинних заходів?

(% серед усіх респондентів, n=802)

■ Значно/ Дещо покращилося ■ Не змінилося
■ Значно/ Дещо погіршилося ■ Важко сказати
■ Відмова

б. Де саме (за яких обставин) ви відчули погіршення ставлення до ромів з боку інших жителів?

(% серед тих, хто відчув погіршення ставлення, n=96)

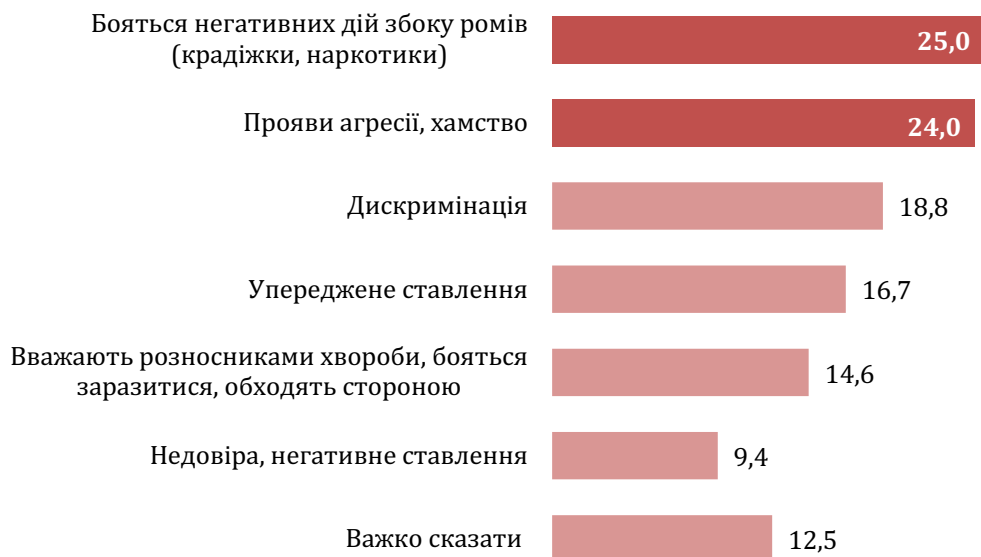

Серед тих, хто стикнувся с погіршенням ставлення охарактеризували його наступним чином (Діаграма 2.5.2): побоювання негативних дій з боку ромів (25%), прояви агресії (24%), дискримінація (19%).

Діаграма 2.5.2

В чому саме проявлялося негативне ставлення?

(% серед тих, хто повідомив про погіршення ставлення, n=96)

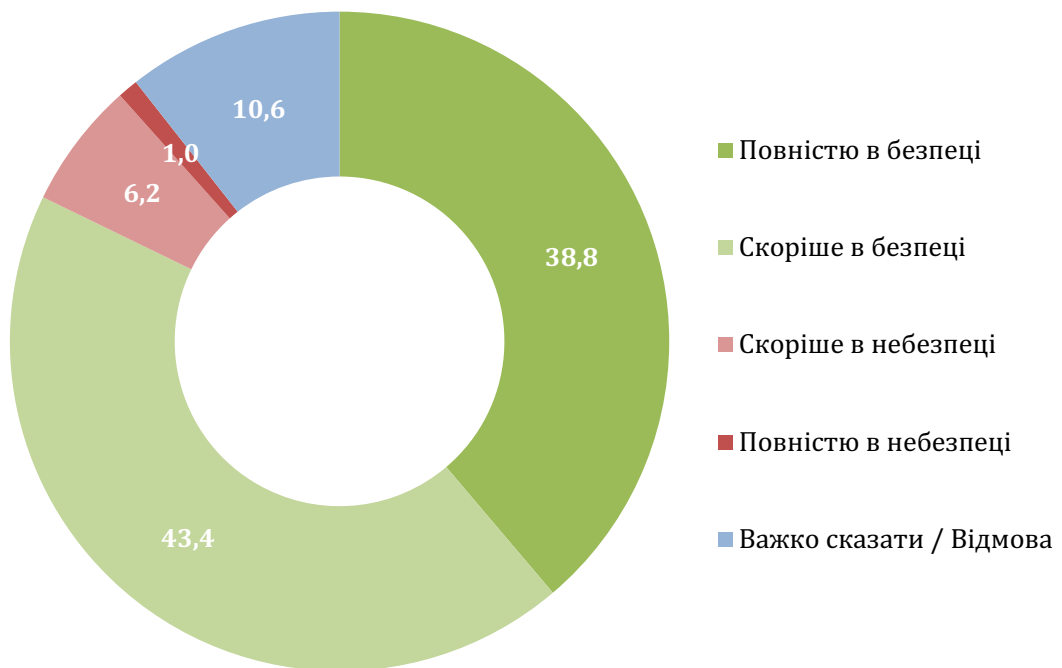

Також переважна більшість респондентів (82%) не відчуває себе в небезпеці через свою етнічну належність (Діаграма 2.1.2). Протилежної думки притримується 7% опитаних, які почуваються в небезпеці.

Діаграма 2.5.3

**Наскільки в безпеці ви себе зараз відчуваєте через вашу етнічну належність -
тому що ви ром?**

(% серед усіх респондентів, n=802)

Найбільше тих, хто відчувається у повній безпеці проживає на Заході країни, а найменше на Сході: 63% проти 22%, відповідно (Таблиця 2.5.1). В снт найменша частка тих, хто відчувається в повній безпеці - 27% проти 40% у місті та 44% у селі. Чоловіки відчуваються безпечніше за жінок: 44% проти 35% тих, хто зазначив, що відчувається у повній безпеці. На додачу до цього чим краще оцінка матеріального становища родини, тим більше частка респондентів, які вважають себе у повній безпеці.

Таблиця 2.5.1

Оцініть, будь ласка, наскільки в безпеці ви себе зараз відчуваєте через вашу етнічну належність - тому що ви ром?? (% серед усіх респондентів, n=802)

100% у рядку	Повністю в безпеці	Скоріше в безпеці	Скоріше в небезпеці	Повністю в небезпеці	Важко сказати / Відмова
Вік					
18-29 (n=192)	39.1	41.7	7.3	1.6	10.4
30-44 (n=300)	39.7	45.3	6.0	0.3	8.7
45-59 (n=232)	37.9	43.1	5.2	1.7	12.1
60+ років (n=78)	37.2	41.0	7.7	0.0	14.1
Стать					
Чоловіки (n=349)	43.6	40.4	5.2	1.7	9.2
Жінки (n=453)	35.1	45.7	7.1	0.4	11.7
Регіон					
Захід (n=199)	63.3	21.6	3.0	1.0	11.1
Схід (n=201)	21.9	59.2	7.0	0.5	11.4
Південь (n=201)	36.8	46.8	6.5	1.0	9.0
Центр (n=201)	33.3	45.8	8.5	1.5	10.9
Тип поселення					
Місто (n=612)	40.0	42.0	5.7	0.7	11.6
Село (n=88)	44.3	40.9	5.7	2.3	6.8
СМТ (n=102)	26.5	53.9	9.8	2.0	7.8
Мат. становище					
Не вистачає грошей навіть на основні потреби (n=491)	30.3	46.8	7.7	1.0	14.1
На їжу вистачає, але не для заощаджень (n=225)	48.9	40.9	4.4	0.4	5.3
У нас є певні заощадження (n=71)	60.6	33.8	2.8	1.4	1.4
Ми багато чого можемо собі придбати (n=9)	66.7	22.2	0.0	11.1	0.0
Важко сказати / Відмова (n=6)	50.0	0.0	0.0	0.0	50.0

2.6 Навчання в умовах карантину

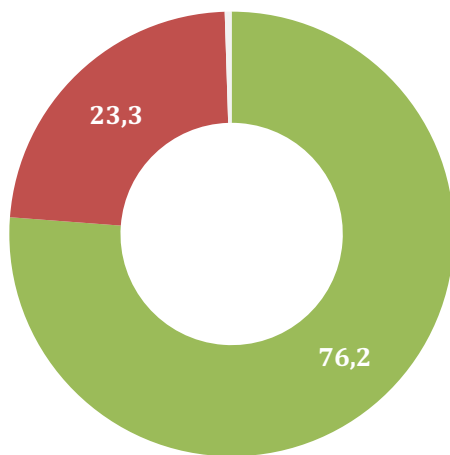
Переважає більшість респондентів (76%) відповіли, що їхні діти відвідували школу до запровадження карантину (Діаграма 2.1.5а). З цих дітей 80% продовжують навчатися у той чи інший спосіб, 10% не навчається оскільки немає можливості, а 6% батьки дозволили зробити перерву у навчанні (Діаграма 2.1.5б).

Діаграма 2.6.1а-б

а. Чи відвідували діти школу до впровадження карантину?

(% серед респондентів, які мають дітей, n=596)

■ Так ■ Ні ■ Важко сказати / Відмова

б. Чи займається ваша дитина (діти) он-лайн (по комп'ютеру, через вайбер) або дистанційно (переглядає уроки по телевізору)?

(% серед респондентів, діти яких займалися в школі до карантину, n=454)

3.1 Зайнятість

Три чверті респондентів (75%) повідомили, що ніхто із їхнього домогосподарства не мав роботи на момент проведення опитування. Відповідно, лише в 24% домогосподарств, є працюючі люди (Діаграма 3.1.1а). Роботу вдалося зберегти тим, хто працює у державній інституції (22%), сфері послуг (17%), підприємстві (10%). Оскільки ми досліджували зайнятість в розрізі домогосподарств, то при аналізі ми не вибудовували кореляцій між цією ознакою і ознакою освіти, яка в дослідженні досліджувалася на рівні кожного респондента індивідуально.

Діаграма 3.1.1а-б

а. Чи маєте Ви або хтось із Вашої родини оплачувану роботу на даний момент?

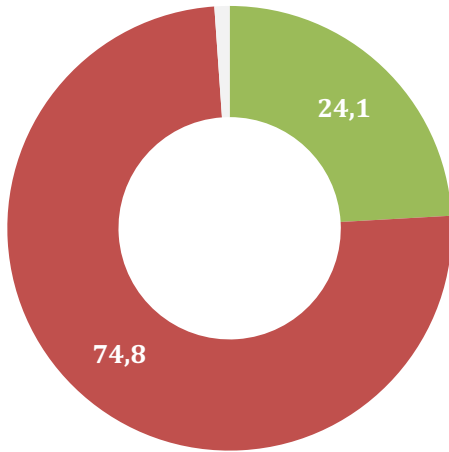
(% серед усіх респондентів, n=802)

б. В якій сфері працюєте Ви та інші члени вашої родини?

(% серед респондентів, члени родин яких мають роботу, n=193)

■ Так ■ Ні ■ Важко сказати / Відмова

Ромські домогосподарства виявилися надзвичайно уразливими в умовах запровадженого карантину. Так, 70% респондентів стверджують, що представники їхньої родини втратили роботу протягом останнього місяця (Діаграма 3.1.2а). Майже половина респондентів (45%) в домогосподарствах, представники яких втратили роботу, зазначила, що члени їхніх родин були пов'язані з торгівлею на базарі, 20% - мали сезонну роботу (з них 10% - сезонна робота за кордоном), 13% - роботу у сфері послуг (Діаграма 3.1.2б).

Діаграма 3.1.2а-б

а. Чи втратили Ви або хто-небудь з Вашої родини роботу протягом останнього місяця?

(% серед усіх респондентів, n=802)

б. У якій сфері працювали Ви та інші члени вашої родини?

(% серед респондентів, родини яких втратили роботу протягом останнього місяця, n=564)

Аналізуючи показники наявної зайнятості в регіональному розрізі, можна побачити, що Південь та Захід характеризуються кращим рівнем працевлаштованості, а Центр найгіршим (Таблиця 3.1.1а). Окрім того, домогосподарства, які мешкають у місті та смт, мають незначно більше працевлаштованих осіб (Таблиця 3.1.1а). Показники втрати роботи членами домогосподарств розподілені більш менш рівномірно в усіх регіонах та в типах поселень, з незначущим випередженням Центру за часткою тих, хто втратив роботу (Таблиця 3.1.1а). Це може свідчити про значний негативний ефект карантину, який поєднується з іншими вразливостями ромського населення.

Таблиця 3.1.1а-б

а. Чи маєте Ви або хтось із Вашої родини оплачувану роботу на даний момент?

В3. Чи втратили Ви або хто-небудь з Вашої родини роботу протягом останнього місяця?

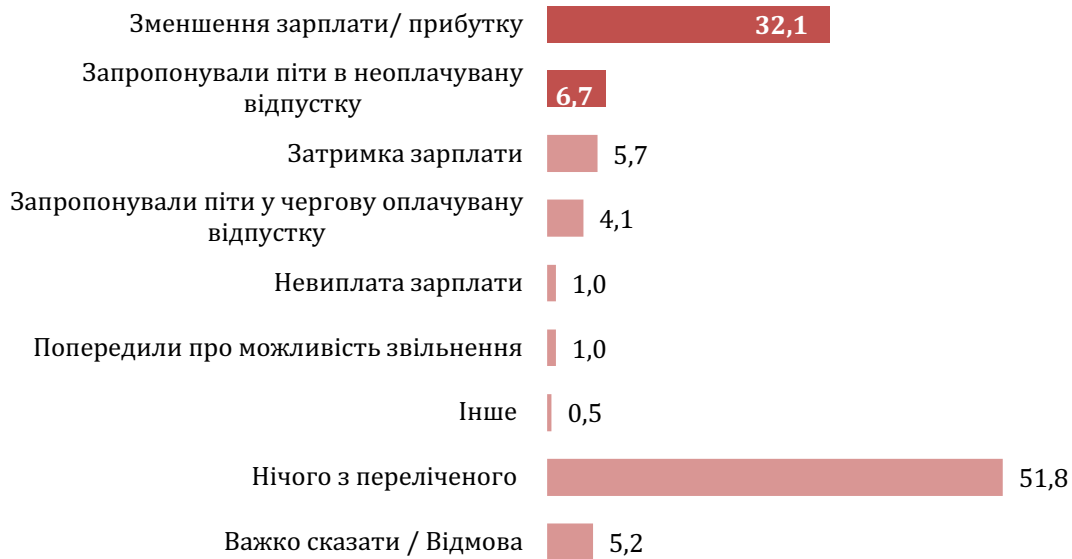
(% серед усіх респондентів відповідної групи)

100% у рядку	а. Мають роботу зараз			б. Втратили роботу		
	Так	Ні	Важко сказати / Відмова	Так	Ні	Важко сказати / Відмова
Регіон						
Захід (n=199)	31.8	65.1	3.1	64.8	33.2	2.0
Схід (n=201)	18.1	80.9	1.0	66.2	32.3	1.5
Південь (n=201)	35.3	64.7	0.0	72.6	26.9	0.5
Центр (n=201)	5.6	93.9	0.5	76.6	23.4	0.0
Тип поселення						
Місто (n=612)	24.5	74.3	1.2	71.1	27.9	1.0
Село (n=88)	14.8	85.2	0.0	69.3	30.7	0.0
СМТ (n=102)	19.0	79.0	2.0	64.7	33.3	2.0

Про негативні впливи карантину на роботу повідомили 43% респондентів, в домогосподарствах яких є люди, що працюють (Діаграма 3.1.3). Найпоширеніші наслідки карантину – зменшення зарплати/прибутку (32%), а також пропозиція піти у неоплачувану (7%) або оплачувану (4%) відпустку.

Чи виникли у Вас або кого-небудь з Вашої родини такі проблеми на роботі у зв'язку з карантинном?

(% серед респондентів, члени родин яких мають роботу, n=193)

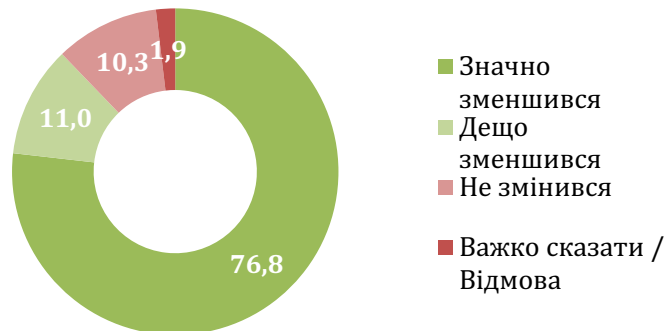

3.2 Доходи домогосподарств

Абсолютна більшість респондентів (88%) повідомили про зменшення доходів свого домогосподарства за останні 30 днів, причому 77% вказали на значне зменшення (Діаграма 3.2.1).

Яким чином змінився дохід Вашої родини за останні 30 днів?

(% серед усіх респондентів, n=802)

Відносна більшість респондентів (34%) назвала соціальну допомогу у якості основного джерела доходів (Діаграма 3.2.2). Другим найбільш розповсюдженим джерелом виявилась пенсія (27%). На третьому місці є заощадження (17%) та зарплата (17%). Слід звернути увагу, що 17% домогосподарств не мають джерела грошей, а ще 6% вказали кредити. Наявність заощаджень на початок карантину (як джерела доходу за період карантину) не означає, що на момент проведення опитування вони не витратили їх, і тому своє фінансове становище можуть суб'єктивно оцінювати як «немає заощаджень».

За останні 30 днів, які були основні джерела грошових надходжень / доходів для утримання Вашої родини?

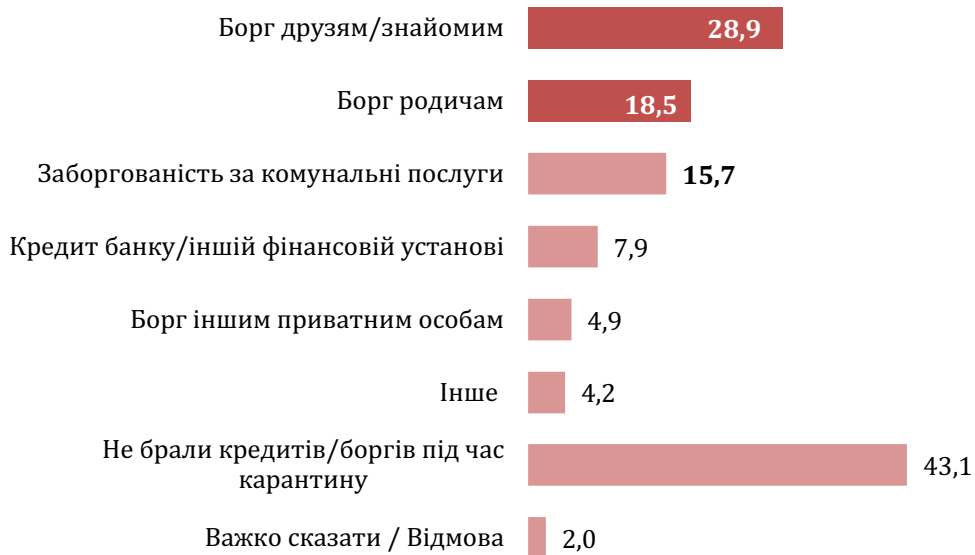
(% серед усіх респондентів, n=802)

Попри те, що кредити та борги назвали в якості одного з основних джерел надходжень незначна частка людей, тільки 43% респондентів не позичали або не брали в кредит під час карантину (Діаграма 3.2.3). Найчастіше це борги друзям/знайомим (29%), родичам (19%), а також заборгованість за комунальні послуги.

Чи доводилось вам позичати або брати кредити зараз (під час карантину) для виживання? Якщо так, то які саме борги/кредити Ви маєте?

(% серед усіх респондентів, n=802)

3.3 Перспективи в разі пролонгації карантину

В разі продовження карантину стійкість переважної більшості ромських домогосподарств буде ураженою (Діаграма 3.2.1). Перш за все це погіршить їхню здатність оплачувати комунальні послуги (73%), основні потреби (70%). У частки домогосподарств також буде знижена спроможність сплачувати за специфічні сфери: лікування (37%), потреби дитини (30%), тощо. Це виглядає логічним, зважаючи на вищезгадані погіршення засобів для існування. Лише 5% респондентів стверджують, що їхні можливості не погіршилися через карантин.

На Вашу думку, з чим з наступного Ви або Ваша родина не зможе впоратись якщо карантин триватиме найближчі кілька місяців?

(% серед усіх респондентів, n=802)

Організації, які представляли експерти, всі профільно займаються допомогою ромським громадам: 8 – в областях, де вони знаходяться, 1 – на всеукраїнському і міжрегіональному рівнях.

Основні теми діяльності організацій:

- захист прав ромів: протидія дискримінаційному поведженню, співпраця з правоохоронними органами в питаннях непорушення прав ромів на свободу пересування, нестигматизації та свободи від упереджень, моніторинг і реагування на порушення прав ромів у різних сферах – Одеська область, Закарпатська область, ;
- налагодження взаємодії між ромами і представниками місцевої влади – в питання підтримки ромів у стихійних поселеннях, підтримка безпеки, працевлаштування і недискримінація у сфері участі в прийнятті рішень в громадах, де проживають роми – Одеська, Черкаська, Львівська, Закарпатська, Донецька області,
- інклюзія ромів у широкому сенсі, яка торкається попередніх питань, а також стосується інформаційної, медійної підтримки ромів і включення їх в інформаційні, соціальні та інші процеси – Харківська, Донецька, Одеська, області;
- підтримка культурницьких ініціатив, впровадження проектів з підтримки історичної пам'яті жертв нацизму часів Другої Світової Війни (Черкаська область);
- надання гуманітарної допомоги – роздача продуктів харчування і медикаментів (Київська, Черкаська, Закарпатська, Чернігівська, Донецька області);
- підтримка і впровадження освітніх проектів і проектів з підтримки і розвитку ромської мови (Херсонська область);

Своїм завданням переважна більшість експертів вважають покращення соціально-економічного і правового становища ромів через посилення і інклюзію ромів у життєво важливі сфери суспільства і громад, де вони проживають; при цьому конкретні, осяжні і вимірювані в перспективі їхньої реалізації, не формулює майже жоден експерт.

«Вообще у нас задача – объединить всех ромов, чтобы они были дружны с украинским народом, чтобы всячески вливались в общину Украину, так как мы живем в Украине и мы считаемся гражданами Украины. Чтобы они имели документы все, имели образование, доступ к образованию. Чтобы мы всячески социализировались в обществе. Так как ромы закрытая такая нация, они стараются сами в себе, в своих традициях жить. И поэтому сложно сейчас ромам. Они до сих пор не могут социализироваться» P5

«Это вопросы, связанные с защитой прав, вопросы, связанные с документированием. И еще, наверное, одно из таких ключевых направлений – это вопрос взаимодействия ромских общин и органов местного самоуправления, других правозащитных органов. Вот наши ключевые направления развития нашей организации» P4

«Конкретные – изменение местных политик, изменение практик работы с ромскими общинами, изменение национальной политики, внесение наших экспертных комментариев, рекомендаций. И, конечно, и более прикладная такая работа, которая направлена на повышение спрможности, потенциала развития человеческого людей в общинах, работа с представителями органов власти, тренинги различные для них. Не знаю, даже какие-то коммуникационные площадки на базе этих встреч, тренингов. То есть, налаживание взаимопонимания и доверия между органами власти и людьми» P1

«І, в принципі, це й було завдання організації – щоб змінити ставлення до ромської національності. Я вважав фактор зміни стереотипу не зустріч або інтерв'ю давати, розповідати, які ми гарні, а діями. Діями – це, я вважаю, освічена молодь, яка сама по собі, своїм прикладом ламає ці стереотипи. Але останні роки показали, що більше уваги давати правовому напрямку, тому наша організація вступила в таку коаліцію, яка займається правовою діяльністю» P7

Свої досягнення експерти описують і відзначають по-різному. В цілому, покладаються більше на інтуїтивні відчуття змін, підтвердження яким знаходять в конкретних кейсах або прицільних змінах на рівні життя окремих людей чи груп.

Дуже ілюстративною є, на нашу думку цитата із одного з інтерв'ю з експертом; наведемо її повністю:

«З тих досягнень за останній рік, що ми зробили, я вважаю, це побудова сітки дільничних на Львівщині. У нас є 12 тимчасових поселень. І після того, як в одному такому невеличкому поселенні вбили чоловіка, ми почали більш активніше в цьому

приймати участь. У нас були зібрання за допомогою Фонду «Відродження» дільничних з усіх районів, де ми з ними проговорили напрямки роботи, яка має бути. До речі, те, що я рахую теж з маленьких досягнень, - це те, що взяли вбивць того чоловіка, що вбили. У нас були підпали, і ми якраз зібрали такий круглий стіл, брифінг і з ними намагалися виробити якийсь алгоритм протидії цих підпалів. І буквально за тиждень сталося вбивство. Але якщо раніше, якщо були такі випадки, коли поліція приїжджала, там вже нікого не було, нічого вони не знали, то на цей раз виїхали всі екіпажі, які були чергові в місті, і вони затримали близько 17 осіб. Якщо по правильному, як воно мало спрацювати, це мала виїхати одна машина, вона мала оцінити ситуацію, і потім, якщо потрібно, викликати підмогу. Тут не було цього зроблено, тут зразу реакція пішла всіх поліцейських. І це, напевно, перший випадок, коли зловлені були люди, які в цих тимчасових поселеннях робили (НР) по своїй діяльності. Плюс те, що ми зараз пожинаємо ті плоди нашої діяльності по молоді. Якщо дивитися на сьогоднішній день, на 2020 рік, то я бачу дуже, ну, їх не так багато, але все ж таки вони є, молодих людей, які прийшли до громадської діяльності, які працюють в різних міжнародних установах. Це ті люди, які були на наших, і ви також приймали участь, семінарах, коли ми займалися стажуванням»

P7

Географія діяльності організацій в межах областей:

Організація з м. Київ: «Честно сказать, сложно определить, какое количество, общее количество людей, которых мы покрываем нашей активностью. Если по общинам взять, то в данный момент это более 7 регионов, где мы работаем. И в зависимости от активности, конечно, разное количество людей. Если взять, например, цифры, которые у нас есть, последние проект, «Сила ромских женщин» он называется, поддерживается финским министерством иностранных дел, то там у нас бенефициары – это 700 ромских женщин в целом по деятельности в рамках того проекта».

Черкаська область: «Золотоноша, село Гельмязів, Дмитровка, Драбов, Чорнобай, Чигирин, Жашків, Умань, Звенигородка».

Харківська область: «Харьков, Мерефа, Люботин, город Волчанск Харьковской области и Купянск. Это те основные места, населенные пункты, с которыми мы имеем контакт и работаем».

Херсонська область: «В Каховке около 400 человек. И если брать те районы, где мы работаем, я думаю, 500-600».

Донецька область: «Новотроїцк Волновахский район, Ольгинка, Мурахово, Селидово, Краматорск, Славянск. В принципе, звонят со всех частичек Донецкой области».

Закарпатська область: *«Основні партнери нашої організації там, де ми реалізуємо свої проекти, - це Ужгород і Ужгородський район, більше 6600 ромів ми нарахували».*

Львівська область: *«Дивіться, якщо брати Львівщину, то ми маємо комунікації не тільки в самому Львові, а ті, що є поселення біля Львова. У нас є єдине компактне поселення в Дрогобичі, Самбір, там 80 людей, це не 10, не 12 людей, там дітей багато, Великий Любин»*

Одеська область: *«Основные – это Коминтерновский сейчас не район, там ОТГ, новостворена громада, потім у нас Березовская ОТГ. Потім у нас основные – это Измаильский и Килийский районы, сама Одесса и часть еще у нас Любашовского района».*

Умови життя і способи заробітку ромів

Всі експерти без виключення характеризують ромські громади, з якими вони співпрацюють, як різномірні за рівнем соціально-економічного становища. Згідно відповідей експертів, ми умовно можемо виділити кластери представників ромських громад в різних регіонах за характеристикою джерел доходів домогосподарств.

СОЦІАЛЬНО-НЕЗАХИЩЕНІ РОДИНИ І ЛЮДИ, ЯКІ ЗАРОБЛЯЮТЬ ПРАЦЕЮ, ЯКА НЕ ПОТРЕБУЮ КВАЛІФІКАЦІЇ.

В усіх без винятку областях експерти і громадські діячі прицільно виділяють і можливості працюють із цієї категорією населення. Це родини з дітьми, які отримують соціальну допомогу, що є інколи основним джерелом доходу. Дорослі члени домогосподарств працюють на роботах, яка не потребує кваліфікації

- комунальна сфера (Закарпаття),
- сортування сміття, збір металолому, скла (Черкаська область, Львів, Харківська область),
- сезонні роботи як в приватних господарствах, так і на фермерів (Херсонська область, Львів, Закарпаття, Черкаська область, Одеська область),
- збір і заготовлення горіхів, ягід, грибів і рослин (Закарпаття, Одеська область, Львівська область),
- сезонна некваліфікована робота за кордоном (Закарпаття);

«Мені захищені у нас верстви населення, це які займаються металобрухтом. Їздять, собирають металобрухт по свалках, викупляють десь у когось, тоді приїжджають на скупку, продають цей металобрухт» Р2

«В основном мы контактируем с людьми, которые вообще в сложной жизненной ситуации. Это те люди, которые сейчас очень много переселенцев. Потом есть

люди, у которых нет средств к существованию. Живут они в основном на пособие и на деньги с орехов. На данный момент, я сейчас в общем скажу, они занимаются орехами. Но орех – это сезонная такая занятость. Поэтому сейчас вообще сложно, все закрыто, карантин. Средств к существованию у них вообще нет. Живут на детские пособия, у кого дети есть» P5

«Но большее количество семей – это, конечно, семьи, источник дохода которых непостоянен. То есть, нет постоянной официальной работы. Люди занимаются торговлей, люди занимаются заготовительной деятельности, то есть, скупка металла, пуха, пера, орехов, сезонные работы. Ну и, естественно, женщины получают на детей финансы от государства» P6

«От вони роз'їжджаються по всьому району на цілий день і збирають брухт. Вони окремо жили, вони тільки цим займалися. Якщо не помиляюся, вони перечинські були, десь звідти. Таким чином, кожна намагається за ці роки. І були такі, які ходили будівельниками. Наприклад, десь сарай збудувати, ще щось, ще щось. Приходили, вони платили їм десь по 300 гривень. Я тоже рахую, що нормальні на сьогоднішній день кошти, з голоду померти не можна» P7

«В чем проблема? Люди, которые могли куда-то выходить, утраиваться на заработки, это сезонные работы, подработки, я сейчас говорю о неофициальном трудоустройстве, фактически этого лишены. И они не получают сейчас никакого дохода» P8

За оцінкою експертів частка таких родин в ромських громадах може становити 50% і більше.

КВАЛІФІКОВАНА ПРАЦЯ І СФЕРА ПОСЛУГ

- робота за кордоном на підприємствах (Закарпаття);
- надання послуг з ремонту взуття, одягу, інших послуг (Херсонська, Харківська, Черкаська області);
- робота в закладах громадського харчування (Львів);

Дуже приблизні оцінки обсягу частки цієї групи говорять про 15-20%

СФЕРА ТОРГІВЛІ

- офіційна торгівля (zareєстровані ФОПи) (всі області);
- неофіційна торгівля на стихійних ринках (всі області), продаж птахів, овочів по селам «з машин» (Черкаська область).

«Наша ромська громада більше займається торгівлею, торгує на ринках. Це стихійна торгівля, є офіційна торгівля. Беруть товар, наприклад, десь в Одесі, продають тут на базарах. Заробляють кошти. Потім є, друге місце займає птиця, це, наприклад, кури, циплята. Цим займаються тожє наші рома. Їдуть на птицефабрику, беруть там продукцію, їдуть назад, продають вже вроздріб. Закупляють на опті, а продають вроздріб. Також їздять по селах, не тільки на базарах, а дажє виїжджають по селах, попід хатами, і там в рупор кричать: продаємо, продаємо циплят. Люди виходять і покупають їхню продукцію»P2

Частка цієї групи може досягати у різних областях 30% ромського населення.

Умови проживання ромів з 2 і 3 кластерів співставні з умовами проживання загального населення – це приватні будинки, квартири. Діти в таких родинах відвідують школи, родини мають декларації з сімейними лікарями.

Перша група є найбільш незахищеною, часто проживає відокремлено – в компактних або стихійних – тимчасових поселеннях (Закарпаття, Львів, Одеська область, Київ). Основний системний дохід – соціальні виплати на дітей. Родини мають проблеми із доступом до медицини на рівні, зокрема, і первинної ланки (родини з дітьми однак частіше мають підписану декларацію із сімейним лікарем).

«Сейчас же без семейного врача вас никуда не возьмут. Я вам скажу, что с этим, я думаю, проблема, с семейным врачом. Это 100%, большинство не зарегистрированы у семейных врачей. Но это, в принципе, проблемы не только с ромами, а вообще. С этой реформой семейных врачей непонятно, что и как. А вот касательно вообще медицины в регионах, ну, до карантина, в принципе, особенно там, где женщины, многодетные семьи, у них контакты есть» P8

Про умови життя в «класичному» компактному поселенні дуже ємно висловився один з експертів:

«І потім, можу вам сказати, що основні проблемні питання ..., що люди не мають світла. Світло береться, наприклад, в однієї людини є счотчик, лічильник, який надає, він купив, а від того сусіда вже купляють інші, вже платять йому. І так лише деякі мають світло. А багато є по області, не буду говорити конкретно, але скажу вам ту цифру, яку ми знаємо, більше 100 будинків, це лише тут, які ми зробили моніторинг в 2017 році, це будинки, які не мають взагалі освітлення. Потім іде проблема з водою. Це топ-проблема взагалі на Закарпатті, щоб ви розуміли. Люди

залишаються без води. Якщо є колонка питна, то від цієї колонки питної можуть пити ближайші 100 чоловік, це точно. І багато будинків сформовані так, що підлога або дерев'яна, або бетонна, а є будинки, де взагалі підлога як щербінка, земляна, і зверху ставлять якісь коври старі гуманітарочні, і на тому вони живуть» P6

Ілюстративною щодо економічної поведінки у ромських домогосподарствах є думка одного з експертів, якою можна певною мірою узагальнити ситуацію, з якою увійшли ромські родини у карантин:

«Ми всі, рома, живемо і жили, це дуже рідко, 95% наших ромів живуть з кожноденної добичі. Ми заробили – ми сьогодні поїли. Ми сьогодні заробили – ми сьогодні поїли. У нас не було накопичень таких, щоб ми могли відкласти і думати, У ромів в місті Золотоноша і в тих всіх, які я говорив зараз, містах, ні в одного рома немає депозиту в банках. Немає. Дуже ні на гривню, ні на тисячу, ніяких, щоб якісь заощадження були. У нас живуть одним днем. Заробили – проїли» P2

ВИКЛИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ COVID-19 ОСОБИСТО ДЛЯ РЕСПОНДЕТІВ І ДЛЯ РОМСЬКИХ ГРОМАД В ЇХНЬОМУ РЕГІОНІ

Всі без винятку експерти говорять про те, що життя їхніх родин і них самих сильно змінилося із введенням карантину. Вони і члени їхніх родин переважною мірою перебувають вдома, виходять лише в магазин у разі крайньої необхідності, носять маски і користуються антисептичними засобами. Дефіцит на засоби захисту спостерігався через купівельний ажіотаж на початку карантину. Зараз їх можна придбати без проблем, якщо на це є кошти.

Особисто для себе експерти відзначають, що в умовах карантину, на перший план виходять побоювання, пов'язані із економічною ситуацією – про це зауважили всі експерти.

«То, что они живут по много семей, это однозначно. Но еще ж они рядом там живут. И они очень дружелюбный народ, они не могут. Вот мы когда ездили, проект этот у нас был, раздавали гуманитарную помощь, тоже по одному пригласила их. Раздаю гуманитарку, рассказываю, что надо вот так, кучкой не становитесь. А они собрались, пошли в один дом чай пить. И что я сделаю? Соскучились, говорят, друг за другом, мы ходим друг к другу. Это от души у них все идет» P5

«Мене особисто турбує, що люди без роботи. Границю закрили, багато заводів, підприємств закрилися» P6.

«Для ромов карантин – это не проблема в плане изоляции. Карантин для ромов – проблема в экономическом и социальном больше вопросе» P8

Наступною проблемою експерти вважають складність дотримуватися карантину через специфіку проживання ромів – переважно, великими родами по декілька

покоління, в таких умовах дотримуватися повної самоізоляції літнього населення майже неможливо.

Обережно експерти також говорять про те, що ромські родини навіть з різних домогосподарств продовжують комунікувати між собою – ходять в гості один до одного.

«Я переживаю за те, що, не дай Боже, одна особа захворіє, то ми всі бистренько захворіємо, у нас дуже воно бистренько пошириться. А фінансово ніхто не зможе себе, не спроможний буде себе пролікувати. Дуже елементарні якісь ліки придбати вони не зможуть, немає за що. І коли у всіх великі сім'ї, це дуже швидко розпространяється, дуже швидко, я так думаю. Хоча у нас роми спілкуються не тільки з ромами, наприклад, а з усім населенням, всі між собою спілкуються. То я переживаю за те, що, думаю, не дай Боже що, то ми всі захворіємо. А нам надо буде тоді підтримка. На державу, скажу по-чесному, у нас немає надії» P2

«Это вообще невозможно реализовать, когда в семье живет 5-8-10 человек. Это вообще маловыполнимо. Нужно, чтобы в семье было мало людей, тогда только» P4

«То, что они живут по много семей, это однозначно. Но еще ж они рядом там живут. И они очень дружелюбный народ, они не могут. Вот мы когда ездили, проект этот у нас был, раздавали гуманитарную помощь, тоже по одному пригласила их. Раздаю гуманитарку, рассказываю, что надо вот так, кучкой не становитесь. А они собрались, пошли в один дом чай пить. И что я сделаю? Соскучились, говорят, друг за другом, мы ходим друг к другу. Это от души у них все идет» P5

Дехто вдається до порушення карантинних обмежень, оскільки не має засобів для існування і змушений нелегально торгувати.

«Из-за финансовых, да, з-за соціального. Немає способів для виживання, вони йдуть і попрошайничать, і йдуть до церкви, йдуть на любую роботу. В них немає захисних масок, немає нічого, і вони йдуть працювати. Їх життя змушує для того, щоб йти працювати. І на даний час, я вам скажу, вже відсотків 40 виїхали на роботу рома. Це торгівля, птиця, кури, циплята, з фабрики циплята і кури. Їздять не по всій Україні, а це Миколаївська область, Херсонська область, Черкаська область, Кіровоградська область. Сейчас всі туди виїхали. І всі ті рома стоять по 500 чоловік у черзі по сутки, між собою спілкуються, між собою живуть. І я так думаю, там коли з усієї України з'їжджаються рома, то еслі з них хто захворіє, то ми захворіємо всі, вся наша громада» P2

«Я думаю, что они не будут ждать 3 недели. Они в любом случае начнут выходить раньше, нарушая при этом карантин. Потому что если не будет финансирования, дохода, то в любом случае они будут пытаться каким-то образом все-таки добыть еду для своих детей. А если говорить о тех людях, у которых есть свои ФОПы,

которые официально начнут работать, я думаю, что очень сложно. Это очень сильно подорвет вообще положение мелкого бизнеса, малого бизнеса» P3

Більшість експертів говорять про те, що, перш за все, перевели свою діяльність в он-лайн або телефонний режим – це стосується організацій, які надають послуги із консультування по правовим і соціальним питанням. Один респондент влучно відмітив, що в умовах карантину діяльність фокусується на так званій терапевтичній допомозі по телефону – люди звертаються, перш за все, за інформаційною та певною мірою психологічною підтримкою, це дає їм можливість не відчувати себе сам-на-сам з їхніми проблемами і справлятися з відчуттям невизначеності.

«Учитывая модель нашей работы в организации, ромские медиаторы, у них нет такой задачи, оказывать психологическую поддержку, какую-то такую поддержку. Но, тем не менее, они все равно так или иначе ее дают. Когда они обращаются к человеку, выслушивают его, дают возможность быть услышанным, усиливают, наверное, голос этих людей. То есть, такая помощь нужна и действительно ее ценят люди» P1

Є серед організацій і такі, які продовжують оффлайн роботу. Така, перш за все, полягає в наданні гуманітарної допомоги літнім людям і родинам у складних життєвих обставинах (м. Київ, Черкаська область).

Важливо, що в умовах карантину і протидії коронавірусній хворобі громадські діячі бачать свою нішу – це інформування, надання прикладу іншим членам громади. Особливо це стосується експертів, які дуже тісно пов'язані із громадою – є її безпосередніми членами, живуть там або ж підтримують постійний зв'язок.

«Во-первых, информировать население о мерах карантина. Потому что многие люди не знают; информация часто искажается как-то вообще в причудливом виде. Плюс, знаете, есть вещи, которые государство анонсирует, например, не ходите в церковь. Для многих цыган эта информация не является авторитетной, когда дается со стороны государства, со стороны не цыган. Когда ты сам поддерживаешь это, говоришь: да, я не пойду в церковь, это серьезно, не нужно этого делать, - тогда уже цыгане как-то берут это во внимание и считают, что это действительно важно, уже задумываются. Поэтому надо говорить, что я не пойду в церковь на Пасху, я не пойду на Проводы, я не буду массово праздновать Пасху» P4

Умови карантину і протидії коронавірусній хворобі змушують діяти рішуче і ставити перед собою нові завдання. Ми спробували узагальнити топ-5 пріоритетних завдань на карантині і після нього для організацій, які підтримують ромські громади.

- 1) Інформування «з перших вуст» про коронавірус, надання рольових моделей для наслідування;
- 2) Допомога найбільш нужденим – маски і антисептики і досі «розкіш» для більшості ромських родин, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- 3) Протидія проявам дискримінації у зв'язку з виявленням захворювання у ромських громадах.
- 4) Допомога у працевлаштуванні для ромів. Певною мірою, це пов'язано із попереднім пунктом – дискриміноване поводження щодо ромів – це значний бар'єр у можливості знайти будь-який підробіток;
- 5) Підтримка родин у складних життєвих обставинах, у яких є проблеми з документами і поінформованістю і, відповідно із доступом до медичних послуг.

«В компактных поселениях, мы больше имеем такую информацию по Закарпатья, у людей ограничен доступ к воде, соответственно, есть риск того, что они просто не будут иметь возможности, не имеют на самом деле возможности регулярно хотя бы мыть руки, или принимать душ, или ванну, как-то омовения принимать. Это первое. Второе – наличие маски» P1

«Какие потребности? Наверное, первое – это чтобы можно было найти какую-то работу дистанционную, которую они могли бы выполнять, получать какой-то доход за нее, но при этом не нужно было контактировать с большим количеством людей. Потому что какая-то альтернативная работа. Для меня это первое. Хотя бы один человек вытягивает, получит какую-то работу. Потребность в остальном. Мне кажется, таких сложностей наша община конкретно в регионе не испытывает, потому что у нас есть медицина, наверное. Для нас это таких два» P4

«Те люди, которые не имеют документов, у них проблема с восстановлением. Они или переселенцы, или выходцы из России. Это очень долгий процесс. Я бы лично для себя хотела, чтобы сделали такую базу, где человек мог прийти и оформиться, оформить договор с врачом. Потому что это очень необходимо. У нас очень много детей, у которых мамы без документов и без ничего. У них нет доступа к медицине. Это самое главное, что сейчас надо сделать, чтобы доступ к медицине был у всех. Просто отдельно базу вести такую, что человек пришел без паспорта, назвал свои данные, его внесли, и чтобы какая необходимость была обратиться к врачу, или ребенку, или прививочки сделать, чтобы приняли» P5

На момент проведення інтерв'ю з 8-ми експертів лише 2-є повідомили, що в ромських громадах зафіксовано коронавірусну інфекцію – в Одеській і Закарпатській областях по 4 і 1 випадку відповідно.

На думку всіх експертів роми сьогодні забезпечені необхідними засобами захисту на 2-3 бали по 10-ти бальній шкалі. Більшість респондентів назвали основну причину відсутності засобів захисту – економічну. Населенню не вистачає коштів

навіть на базові потреби, і вартість масок і антисептиків для них і їхніх родин є високою – вони не можуть собі їх дозволити в достатній кількості.

В родині часто є 1-2 маски, які члени родини носять по черзі, залежно від того, хто відвідує магазин, аптеку чи інше громадське місце чи місце скупчення людей.

Відсутність масок в містах з великою кількістю ромського населення (наприклад, місто Ужгород) може також бути причиною нетолерантного ставлення по відношенню до ромів з боку місцевого населення. Поки що експерти не називають реальних кейсів, але зауважували, що поодинокі випадки нетолерантного висловлювання на адресу ромів, що належать до маргіналізованих груп, вже лунали.

Експерти також згадували випадки нетолерантного поводження до ромів, які в пошуках засобі для існування намагалися продавати товари чи продукти по селам.

«Я знаю случаи, когда люди негативно реагировали, что вы издыте, карантин, разносите заболевание. Но тут, наверное, не к ромам, а в целом к людям, которые так живут. И плюс еще недоверие к качеству продуктов появляется. Поэтому лично в нашем регионе я не испытываю какого-то напряжения, вот только в этом контексте, что цыгане ездят, торгуют. Люди часто реагируют негативно. Зачем вы приехали? Продукты неизвестные какие-то. Разносите, ездите. Конечно, идет контекст, что, мол, цыгане» Р4

ПРОГНОЗИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ДЛЯ РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ВНАСЛІДОК КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ І ШЛЯХ ПОДОЛАННЯ

Всі без винятку експерти прогнозують сплеск безробіття і значне погіршення соціально-економічного становища ромьких громад. І якщо люди, які мають кваліфікацію або ж працюють у сфері торгівлі, хоч і зі складнощами вони можуть розпочати чи продовжити свій бізнес.

Експерти бачать свою роль в наданні підтримки у працевлаштуванні ромів, залучаючи до цього місцеву владу і центри зайнятості. Залучення влади до вирішення проблем найменш захищених верств населення у співпраці з «ромськими» організаціями може стати дієвим інструментом не-гуманітарної, але прицільної допомоги із посилення людського потенціалу.

Хороший кейс із такої роботи й індивідуального підходу до компактних поселень є у Львівській області. Його можна брати на озброєння і намагатися застосувати підходи активістів з цієї області в інших регіонах.

«Якісь навіть центри, які займаються наданням роботи. У них є багато курсів, багато можливостей розказати, показати. От ми в Береговому сиділи, робили такий круглий стіл. Прийшов представник влади, був я, сидів Мирослав. Було б різних напрямків по працевлаштуванню. І сидів їхній директор місцевої служби зайнятості. Ми в школі були, там був такий стіл, і ми обговорювали цю тему. По-перше, вийшла проблема. Чому люди ідуть від вас, якщо у вас тут є повно роботи?»
P7

У зоні ж найбільшого ризику опиняються ті, хто не має кваліфікації, а також літні люди, які перебувають у зоні ризику.

«У зв'язку з коронавірусом зробив би, накупив би засоби для особистого захисту. Смотри які ресурси щоб були. Якщо невеликі ресурси, купив би засоби для захисту, наприклад. А якби більші, (НР) зробив для того, щоб тих людей можна було хоч як-небудь підтримати продуктами питания, харчування. Чи розвозити, наприклад, даже по домах продукцію і передавати їм цю продукцію. Це таке, саме найменше, саме необхідне, що я бачу» P2

«Если правовая помощь, то она была ориентирована на старших людей, потому что они находятся в зоне риска. Создать условия, при которых им не нужно было бы выходить. Потому что есть же ромы, которые старшие и живут в семьях, а есть которые живут одни. А они неизбежно должны ходить в магазины, на улицу. То есть, я бы хотел, чтобы был какой-то соцработник, который хотел бы и мог бы это делать хотя бы частично, или вместе с ним, или вместо. Потому что таких людей на самом деле немало, ромов, которым 70 лет и больше, и они живут одни»
P4

«Ну конечно. Что-нибудь шить, изготавливать, и за счет этого жить. Если мы трудоустроим, например, две смены можно сделать. Они говорят: нам удобно, мы бы ходили, шили, работали. Они и хозяйки, готовят хорошо» P5

Наступним побоюванням, але цілком реалістичним виглядає ризик підвищення нетолерантного ставлення по відношенню до ромів, зокрема, до найменш захищених верств. Про це висловилися 6 з опитаних респондентів.

По-перше, високий рівень підвищення маргіналізації – коли люди можуть вдаватися до крайніх, протизаконних заходів, щоб вижити і отримати бодай найменші засоби для існування.

По-друге, це ризик поширення дискримінаційних висловлювань на адресу ромів, які не мають належних засобів захисту або в ситуації, коли у те чи інше компактне поселення може потрапити коронавірусна інфекція. Експерти наводили приклади із містом Івано-Франківськ.

Тож необхідно продовжувати роботу із моніторингу цих кейсів, а також застосовуючи підходи із посилення людського ресурсу – працевлаштування,

прямої взаємодії з найбільш вразливими – продуктувати інформаційні продукти із альтернативним, позитивним наративом щодо вразливих верств населення.

Серйозні проблеми очікують і родини з дітьми. На думку всіх експертів сьогодні ромські діти стикнулися з проблемами у доступі до дистанційної форми освіти. Тому є декілька причин.

По-перше, родини з дітьми не можуть придбати достатню кількість гаджетів для отримання завдань по вайберу або он-лайн, так само по цій причині діти не можуть підтримувати контакт з учителем. Сегреговані – ромські школи – взагалі перервали навчання (Закарпатська область); ті ромські діти, які ходять у загальні школи, опинилися в освітній ізоляції в тому числі й через те, що школи, освітяни в переважній більшості не роблять кроків на зустріч ромським родинам – як малозабезпеченим. Нам достеменно не відомо, який відсоток вчителів все-таки намагається включати ромських дітей в дистанційну освіту.

«Учитывая условия, в которых живут многие ромские дети, семьи, и отсутствие соответствующих гаджетов, люди соответственно имеют ограниченный доступ уже. Если говорить о последующем выходе и наверстывании упущенного, то, наверное, нужно дополнительно уделять внимание таким детям и заниматься еще дополнительно. Не знаю, может быть, нужны будут дополнительные ассистенты. Да, то есть, дополнительное время, возможно, чтобы детям уделяли» P1

«Я в общем считаю, что дистанционное обучение вообще малоэффективно. И это не только в отношении ромских детей, это вообще само по себе оно малоэффективно. А если говорить о ромских детях, то я считаю, что это сводит практически к нулю. Поэтому это потерянное время очень сложно будет наверстать. И я боюсь, что многие ромские дети не сдадут экзамены те, которые будут сдавать» P3

По-друге, це неграмотність або недостатній рівень освіти батьків, щоб підтримувати своїх дітей пі час дистанційного навчання.

«Ви в курсі справи, як роми відносяться до навчання. Коли було навчання стаціонарне, вони навчалися, не тягнули програму, скажемо так, вони відставали, до них там трохи предвзято відносилися. Ну, не предвзято, просто діти не тягнули програму, ну, не тянете, то й не тягніть. А чого діти не тягнули програму? Бо батьки не мали освіти ніякої, не мають освіти, не можуть своїх дітей самі навчити, підказати. Зараз онлайн навчання проходить. Дитина не розуміє, а батьки взагалі не розуміють, про що там мова йде. Вони подивилися, та й подивилися. А завдання домашнє вони взагалі не в змозі, потягнути цю програму не можуть. 100% не займаються освітою з дітьми» P2

ВИСНОВКИ

- Карантинні обмеження матимуть, на думку експертів, серйозні соціально-економічні наслідки для ромських громад у всіх без винятку регіонах, в яких ми проводили опитування. Зокрема, експерти прогнозують підвищення рівня безробіття, складнощі із відновлення бізнесу або підприємницької діяльності, ризики підвищення нетолерантного ставлення через загальну економічно-соціальну напругу в суспільстві, поглиблення розриву у доступі до освіти, а також ризики маргіналізації ромського населення, яке належить до вразливих груп.
- За рівнем захищеності ромських громад в умовах поширення коронавірусної хвороби експерти оцінюють на 2-3 бали із 10, де 10 – максимальна захищеність.
- За рівнем нагальності потреб ромські експерти виділяють: (1) маски, антисептики і засоби захисту; (2) підтримка найбільш незахищених родин і літніх людей продуктами харчування і засобами захисту; (3) інформування населення про коронавірус, а також про алгоритм дій у разі виявлення симптомів коронавірусної хвороби; (4) превентивна робота із громадами щодо недопущення проникнення коронавірусу у ромські громади.
- Окремі експерти висловлювали думки про необхідність залучення органів місцевої влади до роботи і підтримки ромів у компактних поселеннях (Закарпатська, Львівська, Черкаська області).
- Після завершення карантину для відновлення і стабілізації соціально-економічної ситуації експерти наполягають на необхідності підтримки ініціатив із працевлаштування, перекваліфікації (у разі повторних хвиль карантинних заходів в майбутньому). Робота може вестися у декількох напрямках: стихійні або тимчасові поселення, де живуть ромські родини і працюють на місцеве населення по найму – сезонна робота, збір металобрухту тощо; тут діяльність має зосереджуватися на співпраці з соціальними службами, поліцією та органами місцевої влади; інша площина – це робота із населенням, яке мало зайнятості до карантину у сфері торгівлі – допомога налаштувати бізнес он-лайн, опанувати навички дистанційної роботи (де це можливо), облаштування майстерень з пошиття тощо. Експерти не мають поки що сформульованих ідей про зміст таких проєктів, але готові обговорювати і висувати ідеї на спільних заходах. До такої діяльності, на думку окремих експертів, варто підключати центри зайнятості.
- Необхідно продовжувати підтримку моніторингу дотримання прав і недискримінації ромського населення. Експерти у своїх інтерв'ю зауважують ризики підвищення нетолерантного ставлення з боку населення, можливі прояви недискримінації з боку влади (оформлення соціальних виплат, оформлення у центри зайнятості тощо); такі випадки потребують злагодженої і миттєвої комунікації.
- Окремої програми і підтримки може потребувати інфраструктура компактних поселень, зокрема, у Закарпатті – в тих місцях, де обмежений

доступ до питної води. Водночас для реалізації таких проектів потрібен надійний людський ресурс і партнерство як з самими громадами, так і органами місцевого самоврядування.

- Одним з головних програмних напрямків має стати підтримка шкільної освіти. Тут можуть бути застосовані як підходи із групової роботи з ромськими дітьми після завершення карантину, так і прицільна допомога ромським родинам – співпраця з батьками, закупівля гаджетів для навчання, посилення програми асистентів. Робота останніх має бути зосереджена на соціальному і навчальному супроводі ромських дітей, батьки яких не мають базової освіти для того, щоб підтримувати у навчанні своїх дітей.